

УНІВЕРСИТЕТ «КРОК»

Кафедра національної економіки та фінансів

Соколовська Наталія Вікторівна

УДК 336.5:369 (447)

Дипломна робота
«Фінансовий механізм соціального страхування в
Україні»

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Дипломна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Н.В. Соколовська**

Науковий керівник _____ **Плетенецька Світлана Михайлівна,**
к.е.н., доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ	
1.1 Етапи розвитку соціального страхування.....	7
1.2 Сутність поняття «соціальне страхування» в системі соціального захисту населення.....	11
1.3 Складові поняття «фінансовий механізм» соціального страхування.....	14
1.4 Нормативно-правова база соціального страхування в Україні.....	17
Висновки до 1-го розділу.....	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	
2.1 Організаційна структура соціального страхування в Україні.....	24
2.2 Фінансовий механізм соціального страхування в Україні.....	33
2.3 Аналіз діяльності фондів соціального страхування.....	37
2.4 Напрями вдосконалення фінансового механізму соціального страхування....	57
Висновки до 2-го розділу.....	62
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Актуальність теми. У Конституції України задекларовано, що наша країна є соціальною державою і кожен громадянин має право на соціальне забезпечення, яке гарантується державним соціальним страхуванням. Європейський вибір нашої країни передбачає забезпечення високого рівня життя населення та достатнього рівня його соціального захисту. Тому Україна на сучасному етапі перебуває в процесі реформування механізмів фінансування соціального захисту, у тому числі й обов'язкового державного соціального страхування, з метою приведення їх у відповідність до загальноєвропейських норм і стандартів. Однак цей процес, не зважаючи на наявність вагомих досліджень по даній проблематиці, відбувається на фоні багатьох невіршених проблем.

Соціальне страхування є найважливішим показником економічного розвитку та соціальної безпеки держави. Через складне економічне становище в Україні, сьогодні перед системою соціального страхування постають певні небезпеки, пов'язані зі зростанням кількості громадян, що потребують державної підтримки та соціального захисту. Для належного функціонування соціального страхування важливу роль відіграє фінансове забезпечення страхових фондів, обсяг фінансових ресурсів яких наразі є недостатнім. Виходячи з цього, актуальним є розробка ефективних шляхів оптимізації та удосконалення основних механізмів фінансового забезпечення соціального захисту в Україні у контексті соціального страхування.

Отже, з урахуванням суспільного вибору України, проблема фінансового механізму функціонування соціального страхування є актуальною та потребує нових досліджень, що і зумовило вибір теми магістерської роботи, визначило її мету і завдання.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних основ системи соціального страхування та вивчення фінансового механізму соціального захисту населення внесли такі науковці, як: Л. Бабич [49], Л. Васечко [52], Н. Внукова, В. Грушко [78], О. Зінченко [55], Ю. Конопліна [62], Н. Кузьминчук, О. Насібова [65], Б. Надточій

[66], С. Плетенецька [68] О. Погайдак, І. Румик [67], Ю. Скулиш [73], Н. Телічко [77], М. Шаварина, Н. Шаманська. Дослідження проблем фінансового механізму висвітлено в роботах вчених: В. Базилевича [50], Л. Баластрика, О. Близнюка, М. Зязюна [79], Г. Кірейцева [59], С. Огородника [79], Л. Лачкова В. Опаріна, В. Оспіщева, О. Погайдак, О. Романенко [79], А. Славкова [79], С. Юрія та інших.

Метою дипломної роботи є аналіз стану наявних механізмів фінансування системи соціального страхування та розробка практичних рекомендацій щодо оптимізації фінансового забезпечення соціального страхування в Україні. Для досягнення поставленої мети в роботі були вирішені наступні завдання:

- розкрито сутність, принципи та механізми функціонування системи соціального страхування України;
- розглянуто нормативно-правові акти для здійснення соціального захисту та страхування України;
- проведено аналіз фінансового стану фондів соціального страхування України;
- запропоновано шляхи подолання проблем соціального захисту населення, що сприятимуть підвищенню якості функціонування механізмів фінансування системи соціального страхування в Україні.

Об'єктом дослідження є система фінансування соціального страхування України.

Предметом дослідження є механізм фінансування соціального страхування України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні й практичному вирішенні основних завдань щодо фінансового механізму забезпечення функціонування державних фондів соціального страхування.

Основні наукові результати, які характеризують новизну виконаного дослідження, полягають в удосконаленні:

- теоретичної моделі фінансового забезпечення державних фондів соціального страхування, яка базується на європейському досвіді. На відміну від

нині діючої моделі та моделей, що пропонуються українськими вченими, не допускається значного навантаження на Державний бюджет України, кожному працюючому надається можливість регулювати власні відрахування. Використання цієї моделі дозволить наблизити вітчизняну страхову систему, в тому числі і її фінансове забезпечення, до загальноєвропейських стандартів;

– регулятивного механізму забезпечення фінансовими ресурсами державних страхових фондів, який базується на розроблених принципах, зокрема, наближення страхових нормативів до європейських стандартів, узгодження інтересів донорів та реципієнтів, обов'язковості громадського контролю за рухом фінансових ресурсів, що дозволяє оптимізувати наявні ресурси, та сприятиме кращому фінансовому забезпеченню діяльності страхових фондів. На відміну від відомих розробок, пропонується механізм враховує організаційні зміни у діяльності цих фондів, наявність професійних фахівців з фінансового менеджменту, налагодження моніторингу, аналізу, пропозиції громадських організацій;

– стратегічних і тактичних напрямів функціонування фондів, які розроблено із використанням системного методу, врахуванням ієрархії у суспільній системі, взаємозв'язках між цими напрямками. На відміну від подібних розробок, запропоновані враховують євроінтеграційний вибір України, передбачають удосконалення нормативно-правової бази, організаційної структури фондів, підвищення довіри населення до цих фондів. Використання цих напрямів дозволить ефективно формувати обсяги фінансових ресурсів на перспективу.

Практичне значення здобутих результатів полягає в розробці рекомендацій щодо більш ефективного формування та використання фінансових ресурсів фондів соціального страхування, які можна використати при вдосконаленні чинного законодавства та підготовці нових законопроектів.

Апробація результатів дослідження – основні результати дослідження були опубліковані на III Міжнародній конференції «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку», яка відбулась 2 грудня 2021 року в ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», тема статті «Сучасний стан фінансування соціального страхування в Україні».

Інформаційною базою дипломної роботи послужили Конституція України, закони України, які регламентують процес фінансового забезпечення фондів соціального страхування, дані Міністерства фінансів України та Міністерства соціальної політики, статистичні матеріали Державної служби статистики України, дані державних фондів соціального страхування, відповідні монографії та наукові роботи вітчизняних вчених, у яких відображена проблема фінансування соціальної сфери в Україні.

Методами дослідження дипломної роботи є: метод історичного і логічного порівняльного аналізу і синтезу (при дослідженні розвитку соціального страхування, етимологічної сутності окремих термінів і понять, теоретичних засад функціонування соціального страхування); методи збору та обробки інформації, горизонтальний та вертикальний методи аналізу, синтезу, групування, узагальнення (при аналізі формування та використання коштів державних страхових фондів); графічний (для дослідження тенденцій розподілу доходів та видатків на соціальне забезпечення, структури та динаміки різних видів соціальних виплат); індукції і дедукції, аналогії (для обґрунтування пріоритетних напрямів удосконалення фінансового механізму соціального страхування в Україні).

Структура дипломної роботи складається з титульного листа, змісту, вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 82 сторінки, список використаних джерел – 80 найменувань, додатків – 5. У роботі створено 31 графічний об'єкт, що включають 13 таблиць та 18 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1 Етапи розвитку соціального страхування

У своїй історії людство пройшло довгий шлях, перш ніж соціальні функції держави стали домінуючими та набули масштабного характеру. Бурхливий розвиток капіталістичних відносин наприкінці XIX ст., укрупнення ринків, створення масштабних для того часу фінансових інститутів призвели до різкої соціальної і майнової диференціації суспільства, загострення соціальної напруженості і невдоволення серед робітників. Вперше держави були вимушені долучитися до підтримки малозахищених верств населення, інвалідів та людей, що втратили працездатність з віком. У результаті цього в багатьох країнах Європи починають поступово формуватися ознаки соціальної держави, починає виокремлюватися новий напрямок, що одержав назву соціальної політики.

Історію зародження і розвитку соціального захисту населення, та його складової – соціального страхування, можна розділити на такі етапи:

- I – античні часи;
- II – період середньовіччя;
- III – з XVI ст. до середини XIX ст.;
- IV – із середини XIX ст. до 30-х рр. XX ст.;
- V – 30 – 90-ті рр. XX ст.;
- VI – початок 90-х рр. XX ст. до наших часів.

Кожному з етапів притаманні певні особливості та риси (табл. 1.1). Ознаки сучасної системи соціального захисту населення почали формуватися у XIX ст. із розвитком індустріального виробництва та створенням підприємств із залученням найманої праці.

Характеристика етапів соціального страхування

Період	Характеристика
I етап античні часи	про непрацездатних турбувалися члени сім'ї; захист бідних здійснювався завдяки особистій та громадській доброчинності
II етап середньовіччя	благодійництво, допомога нужденним через церкву; заснування гірниками Німеччини спільних кас для підтримки рідних померлих унаслідок нещасних випадків; створення купецьких гільдій, ремісничих цехів з метою взаємодопомоги при каліцтві, нещасних випадках, пов'язаних із виробництвом; уперше виокремлюють підтримку, пов'язану з втратою працездатності та похованнями, започатковують програми страхування здоров'я
III етап XVI ст. до середини XIX ст.	перший закон соціального захисту (Англія, «Закон про бідних», 1601 рік); добровільне страхування у найбільш розвинутих капіталістичних країнах Європи; започаткована видача пенсій особам похилого віку та інвалідам; перше страхування не лише робітників, але й їхніх родин; започатковується страхування від безробіття
IV етап середина XIX ст. до 30-х рр. XX ст.	активне формування інституту соціального захисту населення та принципів соціального захисту, що базуються на відповідальності суспільства за благополуччя його членів, формування інституту страхування найманих працівників від соціальних ризиків: втрата працездатності внаслідок старості, на випадок інвалідності, смерті, тимчасової непрацездатності (складалася з державної системи страхування внаслідок старості, недержавних (приватних) систем страхування і різних форм добродійності); соціальні функції суспільства переходять до держави; законодавче становлення соціального захисту в більшості країн Європи; добровільне страхування у найбільш забезпечених верств населення; виникнення основ обов'язкового державного соціального страхування (Отто фон Бісмарк (1815–1898 рр.)); закони у Німеччині, які започаткували систему відшкодування втраченого заробітку внаслідок хвороби, трудового каліцтва та інвалідності, зносу робочої сили через досягнення похилого віку робітниками промисловості (за рахунок внесків як підприємців, так і робітників)
V етап 30–90-ті рр. XX ст.	зародження системи соціального страхування, яка базується на принципах «держави загального добробуту»; розповсюдження дії соціального законодавства на все населення, створення розширеної системи соціального страхування стосовно різних професій; держава, гарантуючи соціальний захист працюючим та їхнім сім'ям, бере на себе фінансові зобов'язання щодо соціального забезпечення інвалідів, непрацевлаштованих осіб та осіб старечого віку; формується національні системи соціального страхування (забезпечення), які ґрунтуються на принципі солідарності поколінь
VI етап – поч. 90-х рр. XX ст. до наших часів	криза фінансування соціального захисту на фоні погіршення економічної ситуації; більшість країн світу скорочують соціальні видатки на СЗН; більшої ваги набувають приватні фонди СЗН

Джерело: таблиця побудована автором за даними [72,74]

Перша сучасна система соціального страхування сформувалась в Німеччині і включала окремі види соціального страхування з використанням законів, що регулювали порядок здійснення страхування. Фондами здійснювалась акумуляція

та виплата коштів спеціального призначення. Основоположником такої системи був канцлер Німеччини О. фон Бісмарк, який розробив німецьку модель соціального страхування, що забезпечувала захист населення від соціальних ризиків згідно з такими принципами:

- забезпечення обмежене колом працюючих осіб;
- обов'язкове забезпечення виключно для тих найманих працівників, заробітна плата яких була меншою від визначеної мінімальної суми;
- забезпечення базувалось на положеннях страхування, які встановлюють паритетне відношення між внесками найманих працівників та працедавців, а також між виплатами та внесками;
- забезпеченням керують працедавці та наймані працівники.

Система соціального страхування Німеччини, запропонована О. Бісмарком, передбачала страхування на випадок хвороби, від нещасних випадків на виробництві, страхування на випадок старості та інвалідності і супроводжувалась прийняттям однойменних законів протягом 1883 – 1884 рр. та 1889 р.

Аналізуючи процеси формування соціального страхування протягом цього етапу, слід зазначити, що окремі страхові закони не вирішували проблему масових соціальних ризиків. Держава як гарант соціальних прав не могла забезпечити захист окремих верств населення від соціальних ризиків лише за рахунок перерозподілу суспільного продукту через державний бюджет, а соціальні фонди, що формувалися за рахунок внесків членів професійних об'єднань, були недостатніми для компенсування масових соціальних ризиків.

Створення такої всеохоплюючої системи соціального страхування було реалізовано у 1919 р., в рамках Версальської угоди, де було створено Міжнародну організацію праці (МОП), основним завданням якої стало підвищення рівня захисту економічно активного населення від соціальних ризиків. Усі рекомендації МОП щодо здійснення соціального страхування мають загальний характер, оскільки створення національних систем соціального страхування залежить, насамперед, від показників економічного розвитку.

У другій половині ХХ століття документами МОП закладаються міжнародні основи соціальної стандартизації, універсальні системи соціального захисту та соціального страхування. Такими документами нині є: Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (1950 р.), Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення No 102 (1952 р.), Європейська соціальна хартія (1961 р.), Європейський кодекс соціального забезпечення (1964 р.) та інші. У Конвенції МОП No 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» (1952 р.) задекларовано перелік найпоширеніших соціальних ризиків для трудящих: хвороба, безробіття, старість, тілесне ушкодження на виробництві та професійне захворювання, вагітність та пологи, інвалідність та втрата годувальника. Таким чином, ці ризики визнаються світовою спільнотою як такі, що мають найбільшу імовірність виникнення, настання яких може призвести до втрати працездатності та/або основного джерела доходів. Зазначені соціальні ризики стають основою для надання соціальних виплат через системи соціального страхування.

Вагомий внесок у розвиток сучасної системи соціального страхування здійснив лорд Великобританії Вільям Беверідж, який у доповіді на тему «Соціальне страхування і інші види соціального обслуговування» (Report on Social Insurance and Allied Services) у 1942 р. обґрунтував соціальне забезпечення громадян, яке ґрунтувалося на національній солідарності та гарантованому мінімальному доході для всіх, чим протиставляв власне бачення ідеям О. Бісмарка. За Беверіджем, основним джерелом фінансового забезпечення соціального страхування є єдиний внесок до уніфікованої системи національного страхування, де має здійснюватися соціальний захист громадян від таких соціальних ризиків: на випадок хвороби, безробіття та старості. При цьому фінансування охорони здоров'я, допомога для сімей та в разі настання нещасного випадку на виробництві має здійснюватися за рахунок держави. Розмір допомоги, на його думку, не повинен залежати від страхового стажу або розміру попереднього заробітку, а має відповідати потребам людини, яка опинилася в скрутному становищі. В. Беверідж слушно зауважив, що «...система соціального страхування буде ефективною за умови підтримання повної зайнятості та співпраці між усіма соціальними партнерами» [48, с. 94].

Отже, на первинних етапах свого становлення інститут страхування мав неформальний статус, тобто перерозподіл збитку, в разі настання страхового випадку, здійснювався між членами окремих професійних колективів. Однак залучення до процесу страхування все більшого числа учасників об'єктивно призвело до необхідності формалізації даного інституту. Еволюція соціального страхування, зокрема фондів, свідчить, що воно традиційно відігравало допоміжну роль в системі соціального захисту.

1.2 Сутність поняття «соціальне страхування» в системі соціального захисту населення

Питанням соціального захисту, зокрема соціального страхування, світова спільнота приділяє значну увагу. Так, МОП визначає поняття соціального захисту як «...загальну базову соціальну підтримку всім громадянам, незалежно від внесків або тривалості їх трудового стажу» [75]. Основними складовими соціального захисту є: соціальне забезпечення; соціальна допомога; соціальне страхування. Одним із основних інструментів соціальної політики, який використовується суспільством і державою для вирішення проблем нерівності особистих доходів людей, що виникає через різницю в продуктивності праці й ефективності виробництва, є соціальне забезпечення.

Соціальне забезпечення – це надання певним категоріям громадян (малозабезпеченим сім'ям, сім'ям з дітьми, жертвам війни чи політичних репресій, тощо) допомоги у вигляді соціальних виплат за рахунок бюджетних коштів. Соціальні виплати залежать як від економічної політики уряду, стану державного бюджету, так і від механізму їх надання. Зменшення фінансових можливостей держави може призвести до затримки чи зменшення розмірів соціальних виплат. Встановлення завищеного рівня таких виплат негативно впливає на соціальну поведінку працездатних осіб суспільства. Вперше поняття «соціальне забезпечення» було застосовано у законодавстві США в 1935 р., а потім прийнято для постійного використання МОП.

Соціальне страхування – це важлива складова соціального захисту населення, центром якого є людина та її потреби. Якість задоволення потреб громадян впливає на соціально-економічний розвиток держави. Соціальне страхування створює умови для відтворення робочої сили та захисту громадян у разі настання певних страхових випадків: втрата працездатності, у тому числі у зв'язку із доглядом за дитиною; вагітність та пологи; втрата годувальника, безробіття; нещасний випадок на виробництві тощо. Основна ознака, що відрізняє соціальне страхування від державної соціальної допомоги – це незалежність соціального забезпечення по соціальному страхуванню від матеріального становища застрахованого.

Поняття «соціальне страхування» доволі складне, оскільки воно відображає сукупність економічних, фінансових, соціальних та правових відносин, що виникають у результаті соціального захисту населення при настанні страхових випадків. Ш. Бланкарт вказував, що «...соціальне страхування є невід'ємною частиною політики держави в соціальній сфері та є однією з передумов забезпечення соціальної справедливості в суспільстві» [51, с. 105]. Б. Надточій вважає, «...що засновником соціального страхування є національна солідарність, яка на державному рівні є основною складовою соціальної політики» [66]. В. Плиса дотримується думки, що соціальне страхування: «...є найважливішим елементом державної соціальної політики у сфері управління ризиками відтворення населення і виконує функції соціального захисту» [70, с.7].

Аналіз поглядів вчених засвідчує, що ці тлумачення можна класифікувати за трьома групами: як систему заходів, як систему економічних відносин та як систему прав та обов'язків. Виходячи з цього, усі функції, які виконує соціальне страхування, можна об'єднати в такі групи: економічні, фінансові, соціальні та правові. Зазначені функції найбільш повно розкривають суть соціального страхування як соціально-економічної категорії, що призначена об'єднати соціальні, економічні, фінансові та правові відносини соціального захисту громадян (табл.1.2).

Характеристика функції соціального страхування

Група функцій	Вид функцій	Характеристика
економічні	компенсаційна	відшкодування збитку внаслідок втрати працівником працездатності або здоров'я; оплата послуг, пов'язаних з лікуванням або реабілітацією
	захисна	підтримка матеріального рівня застрахованого, якщо звичайне джерело доходу стає для нього недоступним з різних причин, відповідно до страхових випадків
	відтворювальна	забезпечення застрахованим (і членам їх родин) покриття всіх витрат, необхідних для нормальної життєдіяльності людини, у випадку хвороби, старості, інвалідності, безробіття, вагітності
	структурна	вплив системи соціального захисту на структуру трудових ресурсів
фінансові	розподільча	перерозподіл частини вартості ВВП, вираженої в грошовій формі між різними суб'єктами соціальних страхових відносин: працівниками, роботодавцями і державою
	ризикова	передача за певну плату страховикові матеріальної допомоги за наслідки ризику, зумовленого подіями (старість, безробіття, інвалідність тощо) або договором страхування (медичне страхування, недержавне пенсійне забезпечення)
	заощаджувальна	працівники можуть заощаджувати свої кошти у різного роду фондах соціального страхування
	резервна	реалізується через систему фондів соціального страхування, які забезпечують стабільність системи соціального захисту населення та гарантують виплату збитків в разі настання страхових випадків
	превентивна	використання частини страхових премій на фінансування превентивних заходів (фінансування різних програм, направлених на покращення охорони здоров'я, навколишнього середовища, безпеки праці тощо)
соціальні	профілактична та запобігача	проведення комплексу організаційно-технічних медичних заходів, що дають змогу захистити здоров'я та працездатність людей (система профілактики різного роду захворювань та запобігання нещасним випадкам на виробництві та професійним захворюванням)
	реабілітаційна	здійснення комплексу медичної, професійної і соціальної реабілітації працівників з метою відновлення втраченого здоров'я і працездатності
	стабілізуюча	узгодження інтересів соціальних суб'єктів з ряду принципів для життєдіяльності найманих робітників питань;
	соціальна	зменшення розриву в рівнях матеріального забезпечення працюючих і непрацюючих громадян; сприяння вирівнюванню життєвого рівня різних соціальних груп населення, не залучених до трудового процесу
правові	превентивна	передбачена чинним законодавством або договорами страхування, згідно з якими страхувальник повністю або частково позбавляється страхових відшкодувань (соціальне страхування не відшкодовує втрату працездатності внаслідок нещасного випадку, який стався з вини потерпілого або внаслідок порушення ним правил техніки безпеки)
	контролююча	нагляд за діяльністю цільових страхових фондів (забезпечення інтересів працівників, роботодавців і держави щодо надходжень доходів і витрачання коштів фондів соціального страхування)
	політична	формування і підтримка ефективних інститутів і механізмів соціального захисту з метою забезпечення гарантованих Конституцією і законодавством країни соціальних і правових норм захисту і підтримки соціальної стабільності і безпеки країни

Джерело: таблиця побудована автором за даними [74]

Отже, сутність соціального страхування полягає у наданні соціального захисту у вигляді матеріального забезпечення громадян у випадку хвороби, повної або часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття за незалежних від особи причин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом, за рахунок коштів страхових фондів, бюджетних коштів та інших джерел визначених законодавством.

1.3 Складові поняття «фінансовий механізм» соціального страхування

Розвиток теоретичних основ системи соціального страхування та її фінансово-економічних засад висвітлені в роботах таких вітчизняних вчених, як: Н. Внукової, В. Грушка [67,78], Ю. Конопліної [62], Н. Кузьминчука, Б. Надточія [66], С. Юрія, М. Шавариної, Н. Шаманської. Дослідженню проблем фінансового механізму присвячені роботи вчених Г. Кірейцева [61], В. Опаріна, О. Романенко [79], С. Огородника, М. Зязюна, А. Славкова, В. Базилевича [50], О. Погайдак, Л. Баластрика, С. Юрія, М. Шавариної, Н. Шаманської, В. Оспіщева, О. Близнюка, Л. Лачкова та інших. На достатньо глибокому рівні проблема формування ринкової моделі фінансового механізму системи соціального страхування досліджувалася такими російськими науковцями, як С. Янова, Л. Бабич [49], Л. Васечко [52], Н. Кричевський, В. Роїк та ін.

В економічній літературі сутність терміну «фінансовий механізм» досить широко зображено в роботах різних вчених, однак єдиної думки щодо його визначення та його складників не існує. Так В. Кириленко зазначає, що «...структура фінансового механізму будується на двох підсистемах: фінансовому забезпеченні і фінансовому регулюванні, а також системі важелів впливу» [60, с. 23-30]. Л. Васечко дотримується думки, що «...кожна ланка фінансового механізму соціального страхування є складовою єдиного цілого. Разом з тим, вони функціонують самостійно, а також фінансове забезпечення соціального страхування є системою джерел фінансування розвитку соціально-економічної сфери суспільства, спрямованої на забезпечення його стабільності» [52, с.139].

Кірейцев Г. фінансовий механізм визначає як сукупність методів реалізації економічних інтересів шляхом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток підприємства [61, с.19]. О. Романенко, С. Огородник, М. Зязюн та А. Славкова до складових елементів фінансового механізму відносять: фінансове планування й прогнозування, фінансові показники, норми, нормативи, ліміти, резерви, стимули й санкції, управління фінансами і фінансовий контроль, фінансове законодавство [79]. Базилевич В. та Баластрик Л. пропонують таке визначення: «Фінансовий механізм – це сукупність економіко-організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави в процесі створення й використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення» [50]. Основною метою функціонування фінансового механізму визнається забезпечення найбільш раціонального розподілу грошових фондів у процесі досягнення збалансування між наявними надходженнями грошових коштів та потребами у здійсненні тих чи інших витрат [57].

Таким чином, враховуючи наведені вище визначення можна зазначити, що фінансовий механізм – це сукупність фінансових методів, форм та важелів управління фінансовими ресурсами, що призначені для матеріального забезпечення громадян у разі настання страхових випадків [74].

До структури фінансового механізму входять п'ять взаємозалежних елементів: фінансові методи, фінансові важелі, фінансові стимули, фінансові санкції, нормативно-правове забезпечення.

Складові фінансового механізму:

Фінансові методи

- Планування, прогнозування, формування бюджету фонду, оперативне управління, перерозподіл, регулювання, використання коштів, контроль, нагляд

Фінансові важелі

- Страхові внески, доходи, пільги, фінансові санкції, страхові тарифи, бюджет фонду, матеріальне забезпечення, витрати

Правове забезпечення

- Закони, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів та правлінь фондів, накази міністерств

Нормативне забезпечення

- Інструкції, методичні розробки, норми

Інформаційне забезпечення

- Інформація про платників внесків, одержувачів допомог, рух грошей тощо

Усі елементи фінансового механізму повинні бути націлені на виконання основних функцій управління: планування, прогнозування, оперативне управління, регулювання, контроль та нагляд.

Фінансовий механізм соціального страхування є основною складовою частиною економічного механізму соціального страхування, що характеризує саму сутність функціонування системи соціального страхування в цілому. Функціонування фінансового механізму соціального страхування полягає у зваженому регулюванні рухом відповідних фінансових ресурсів через спеціальні страхові фонди – своєрідний транзит страхових коштів, які, здійснюючи рух від страхувальників до страховиків (у вигляді страхових внесків) і від страховиків до страхувальників (у вигляді страхових виплат), акумулюються на рахунках фондів соціального страхування [49]. До інституційних структур, відповідальних за фінансове забезпечення соціального страхування населення в Україні, належать державні позабюджетні фонди: Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування, Фонд соціального страхування на випадок безробіття. Слід зазначити, що фінансовий механізм цих страхових фондів поєднує внески та виплати, а механізм соціального страхування можна структурно охарактеризувати як «внески – фонди – виплати», де фонди, особливо їх формування, є головною ланкою всієї системи.

1.4 Нормативно-правова база соціального страхування в Україні

Із розвитком України як незалежної правової держави відбулися істотні зміни в законодавстві, що регулює соціальне страхування. Руйнування старої системи соціального захисту і розвиток соціального страхування відбувався дещо стихійно. Уряд реагував на поточні проблеми, приймаючи постанови щодо забезпечення певних соціальних виплат за рахунок бюджетних коштів. Не всі види соціального захисту забезпечувалися через механізм страхування.

У грудні 1993 р. Верховна Рада України схвалила Концепцію соціального забезпечення населення України, згідно з якою система конкретних форм соціального забезпечення населення включає: матеріальне забезпечення шляхом соціального страхування у разі безробіття, тимчасової або повної непрацездатності та соціальну допомогу непрацездатним і малозабезпеченим громадянам. Великий вплив на процес формування законодавства в соціальній сфері здійснила прийнята 28 червня 1996 р. Конституція України, яка визначила основні засади соціальної політики держави. У січні 1998 року, з метою реалізації державної політики щодо забезпечення соціального захисту населення, Верховна Рада прийняла Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, які визначили принципи, форми, види, загальні, правові, фінансові й організаційні засади державного соціального страхування громадян та членів їх сімей [2]. Згідно з цим законом були розроблені і прийняті Верховною Радою такі закони:

- «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання» No 1105-XII від 23 вересня 1999 р.;
- «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» No 2213-III від 2 березня 2000 р.;
- «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» No2240-111 від 18 січня 2001 р.;

- «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-ІУ;
- «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057-ІУ від 9 липня 2003 р.

Зазначені закони знайшли подальшу деталізацію у відповідних інструкціях, постановах та положеннях, які спільно сформували основу законодавства в сфері соціального страхування і забезпечили її розвиток. Також, були прийняті законодавчі акти, що визначили порядок нарахування та сплати страхових внесків, розміри страхових виплат, пенсійне забезпечення окремих категорій громадян тощо.

Нормативно-правові акти, які регулюють відносини в сфері соціального страхування, можна об'єднати в чотири групи. Першу групу складають міжнародні договори і конвенції Міжнародної організації праці.

Згідно зі ст. 9 Конституції України «...міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України»[1]. До таких міжнародних договорів відносяться норми Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права людини і громадянина, який був ратифікований Президією Верховної Ради СРСР 18 вересня 1973 р. Важливе місце у цій групі відводиться Загальній декларації прав людини, прийнятій Генеральною асамблеєю ООН на першій сесії (10 грудня 1948 року), яка заклала основи подальших міжнародних угод на світовому і регіональному рівнях у сфері соціального страхування. Конвенція № 117 «Про основні цілі і норми соціальної політики» (1962 р.) закріпила положення, згідно з яким підвищення життєвого рівня розглядається як основна ціль при плануванні економічного розвитку. Важливе значення також відіграють рекомендації МОП, зокрема Рекомендація № 167 «Про збереження прав в сфері соціального забезпечення» (1983 р.) та інші.

13 березня 1992 р. Україною було підписано «Угоду про гарантії прав громадян держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав в сфері пенсійного забезпечення». Відповідно до положення угоди, країни-члени СНД дійшли згоди щодо проведення політики гармонізації законодавства про пенсійне забезпечення.

На даний час питання пенсійного страхування в Україні регулюються міжнародними угодами, укладеними з 25 країнами. Ці договори є двох видів:

- 1) укладені за територіальним принципом (витрати на виплату пенсій здійснює держава, на території якої проживає одержувач);
- 2) укладені за пропорційним принципом (кожна договірна сторона призначає та виплачує пенсію за відповідний страховий (трудовий) стаж, набутий на її території).

До другої групи нормативно-правових актів, які регулюють відносини у соціальному страхуванні, відносять закони України, особливе місце серед яких займає Конституція України. Основний закон визначив, що громадяни мають право на соціальний захист, який включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття через незалежні від них обставини, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (ст. 46); право кожному громадянину на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48). Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати, відповідно до Конституції, рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом (ст. 46).

Соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС, регулюється Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 19 грудня 1991 р. Відносини у сфері соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, охорони життя та здоров'я регулюються Законами України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 28 грудня 2014 р. Правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття – Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 р.». Нормативними актами щодо соціального забезпечення є також Закони України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального

захисту» від 22 жовтня 1993 р., «Про державні виплати сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 р., «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 1 червня 2000 р.

Початком формування національного законодавства у сфері соціального страхування, яке б відповідало ринковим умовам, забезпечувало кращу соціальну захищеність громадян при одночасному досягненні макроекономічної стабілізації, стало схвалення 5 листопада 1991 р. Верховною Радою України Закону «Про пенсійне забезпечення». У січні 1992 р. було створено Пенсійний фонд України – незалежну від державного бюджету систему фінансування виплат пенсій громадянам.

Прийняті у 2003 році Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» встановили умови пенсійного забезпечення в солідарній пенсійній системі та визначили законодавчі умови розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Важливість прийняття цих законів полягає в тому, що вперше було визначено поняття пенсійного законодавства та предмет його правового регулювання.

У липні 2011 році прийнято Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», яким внесено відповідні зміни до пенсійного законодавства, зокрема:

- встановлений єдиний для чоловіків і жінок вік виходу на пенсію;
- передбачений компенсатор більш пізнього виходу на пенсію;
- змінено вік для призначення пенсії відповідно до «спеціальних» законів;
- збільшено страховий стаж, на право отримання пенсії за віком, через інвалідність та у зв'язку із втратою годувальника;
- та інше.

Третю групу складають підзаконні нормативні акти, що забезпечують нормативний характер і доповнюють закони України. Акти Президента України (укази та розпорядження), акти Кабінету Міністрів України (постанови та розпорядження), які видаються в межах компетенції Глави держави або Уряду, що

визначені Конституцією та Законами України, мають вищу юридичну силу по відношенню до нормативно-правових актів інших органів державної влади.

До четвертої групи відносяться постанови Уряду України, які встановлюють порядок застосування норм законів з окремих видів соціального страхування (пенсії, допомоги, компенсації). Сюди відносяться накази Міністерства соціальної політики України № 307 «Про затвердження Порядку надання допомоги з безробіття, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітними підприємницької діяльності», № 275 «Про затвердження Порядку виплати одноразової грошової допомоги членам сімей осіб, смерть яких пов'язана з участю у масових акціях громадського протесту, що відбулися у період з 21 листопада 2013 року по 21 лютого 2014 року»; №317/353 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів при наданні соціальної послуги паліативного догляду вдома невиліковно хворим»; №318/655 «Про затвердження Порядку професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних». До актів інших міністерств і відомств належать: Розпорядження Національної комісії №118 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів»; №139 «Про затвердження Положення про інвестиційну декларацію недержавного пенсійного фонду»; № 1101 «Про затвердження вимог до технічного забезпечення та інформаційних систем для ведення персоніфікованого обліку учасників недержавного пенсійного фонду».

У межах своєї компетенції фонди соціального страхування також вправі ухвалювати документи нормативного характеру. Ці акти підлягають державній реєстрації в порядку, встановленому для реєстрації нормативно-правових актів органів виконавчої влади. Тобто з моменту такої реєстрації вони отримують державне санкціонування і набувають ознак правових актів. Разом з іншими нормативно-правовими актами та нормативно-правовими договорами вони забезпечують повноту правового регулювання відносин у сфері соціального страхування. Підзаконні нормативно-правові акти ухвалюються компетентними органами на підставі законів та спрямовані на їх виконання. Підзаконні акти іноді називають похідними чи конкретизуючими.

Отже, в Україні створено законодавчі умови для розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування, які базуються на вимогах Європейського кодексу соціального забезпечення, рекомендаціях Міжнародної організації праці та Конституції України.

Висновки до 1- го розділу

З початку зародження соціальне страхування пройшло довготривалий еволюційний шлях розвитку: від виникнення кас взаємодопомоги, створення добровільних страхових організацій до запровадження солідарної системи соціального страхування з розподілом фінансових зобов'язань між державою, фондами соціального страхування, роботодавцями та працівниками. Сьогодні соціальне страхування передбачає такі важливі види фінансової підтримки громадян, як: грошові виплати, компенсація, витрати на лікування, реабілітацію, перепідготовку та перекваліфікацію, а також профілактику захворювань та нещасних випадків на виробництві. Таке страхування здійснюється одночасно з соціальною допомогою та соціальним забезпеченням як важливими формами соціального захисту громадян, однак відрізняється від них джерелами формування фінансових ресурсів, принципами їх організації, видами та формами соціальних виплат.

Фінансовий механізм соціального страхування є основною складовою частиною економічного механізму соціального страхування, що характеризує саму сутність функціонування системи соціального страхування в цілому. Функціонування фінансового механізму соціального страхування полягає у зваженому регулюванні рухом відповідних фінансових ресурсів через спеціальні страхові фонди – транзит страхових коштів від страхувальників до страховиків (у вигляді страхових внесків) і від страховиків до страхувальників (у вигляді страхових виплат). Для забезпечення права на соціальний захист держави світу виділяють значні фінансові ресурси, які акумулюються у відповідних фондах грошових коштів, що входять до складу фінансової системи держави. Ефективність

використання цих коштів насамперед залежить від організації системи соціального захисту населення.

В більшості країн світу право громадян на соціальний захист визначено в основних законодавчих документах. Основними актами нормативно-правового регулювання соціального страхування в Україні є: Конституція та закони України; Укази та розпорядження Президента України; постанови та інші акти Верховної Ради України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів (міністерств, відомств); нормативні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

В Україні система державного соціального страхування складається з: пенсійного страхування, страхування з тимчасової втрати працездатності, страхування на випадок безробіття та страхування від нещасного випадку на виробництві. Окрім державного (обов'язкового) соціального страхування, в Україні здійснюється і недержавне (добровільне) соціальне страхування через недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та банки (шляхом відкриття пенсійних рахунків).

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1 Організаційна структура соціального страхування в Україні

Відповідно до статті 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1]. Це право гарантується законом про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом [3].

Отже, систему загальнообов'язкового державного соціального страхування (далі ЗДСС) запроваджено для:

- створення стійкої фінансової системи економічного захисту людини;
- створення ефективної системи управління соціальним страхуванням за участю представників трьох сторін соціального партнерства (держави, профспілок та роботодавців);
- удосконалення системи виплат;
- встановлення дієвого контролю за цільовим використанням коштів цільових страхових фондів.

Загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню підлягають:

- 1) особи, що працюють на умовах трудового договору (контракту):
 - на підприємствах, в організаціях, установах незалежно від їхніх форм власності і господарювання;
 - у фізичних осіб
- 2) особи, що забезпечують себе роботою самостійно:
 - члени творчих союзів ;
 - творчі працівники, що не є членами творчих союзів ;
 - СПД.

Громадяни України, які працюють за межами території України та не застраховані в системі соціального страхування країни, в якій вони перебувають, мають право на загальнообов'язкове соціальне страхування в Україні за умови сплати ними страхових внесків, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України [3].

Державне регулювання є основним елементом управління соціальним страхуванням та виконує такі завдання (рис.2.1)

Рис.2.1 Завдання державного регулювання у сфері ЗДСС

Джерело: побудовано автором за даними [2,3]

Соціальний захист населення забезпечують три цільові фонди:

- Фонд соціального страхування (ФСС)
- Пенсійний фонд України (ПФУ)
- Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (ФБ).

Страхові фонди є органами, які здійснюють керівництво та управління за визначеними законом видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, проводять акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечують фінансування виплат за ЗДСС та здійснюють інші функції згідно з затвердженими статутами.

Державний нагляд у сфері соціального страхування здійснює уповноважений Кабінетом Міністрів України центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах трудових відносин та соціального захисту населення, а також інші органи, визначені законом. Метою нагляду є контроль за додержанням страховальниками та Фондами законодавства про соціальне страхування.

Соціальне страхування в Україні представлено такими його видами (рис.2.2)

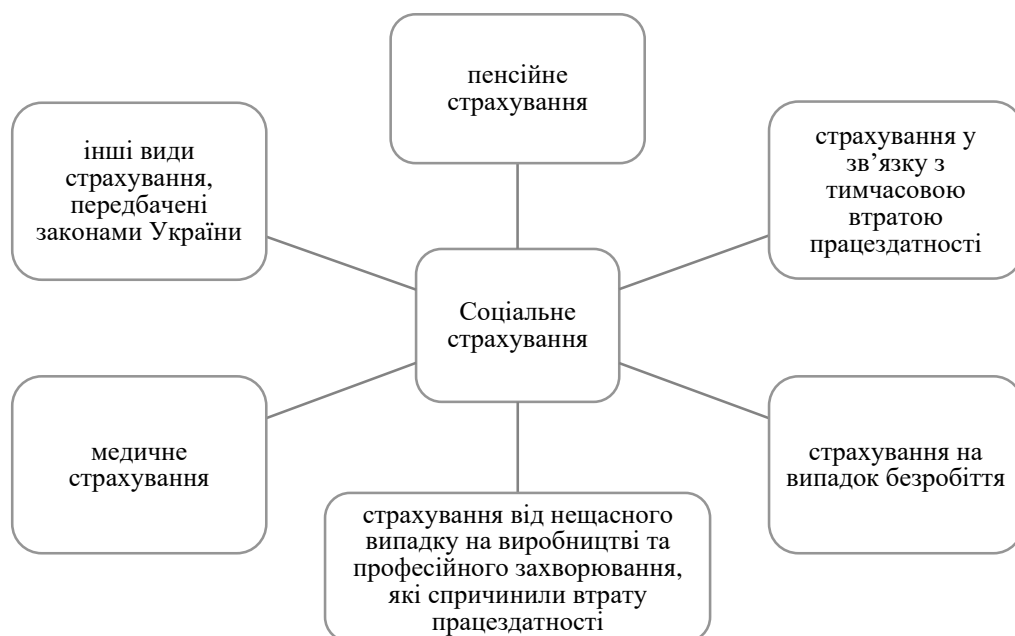

Рис. 2.2 Види соціального страхування

Джерело: побудовано автором за даними [2,3]

Страховий ризик – обставини, внаслідок яких громадяни та/або члени їх сімей можуть втратити тимчасово або назавжди засоби до існування і потребують матеріальної підтримки або соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Страховий випадок – подія, з настанням якої виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення або соціальних послуг, передбачених законами України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Механізм соціального страхування відображено на рис. 2.3.

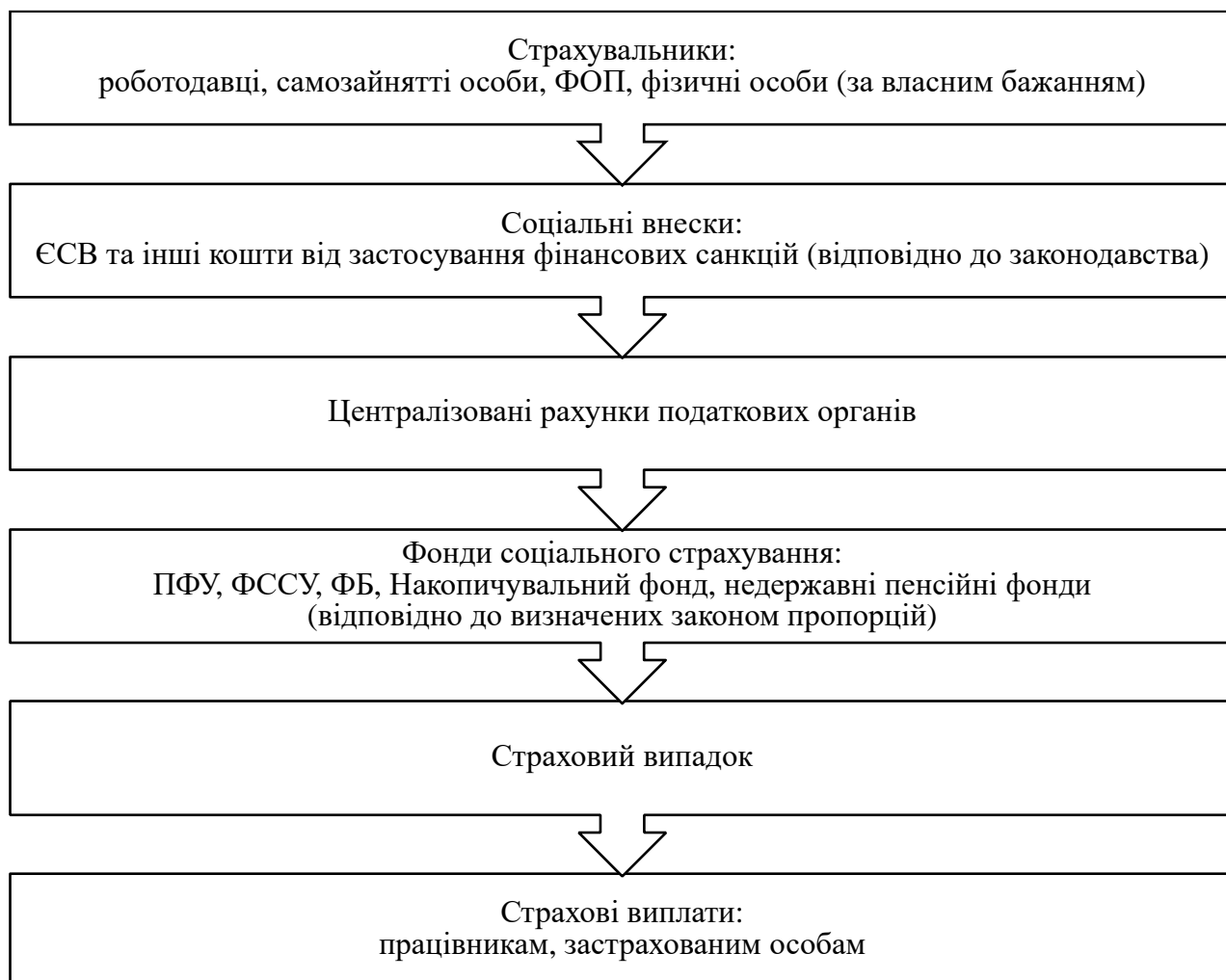

Рис. 2.3 Організаційний механізм соціального страхування

Джерело: побудовано автором за даними [2,3,8,14]

До страхових випадків, з настанням яких надається матеріальне забезпечення та соціальні послуги, належать:

- тимчасова непрацездатність;
- вагітність та пологи;
- інвалідність;
- хвороба;
- досягнення пенсійного віку;
- смерть годувальника;
- безробіття;
- соціальні послуги та інші матеріальні витрати, пов'язані з певними обставинами;
- нещасний випадок на виробництві;
- професійне захворювання.

Види соціальних послуг та матеріального забезпечення за ЗДСС представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Види соціальних послуг загальнообов'язкового державного соціального страхування

Вид страхування	Види соціальних послуг
пенсійне страхування	<ul style="list-style-type: none"> - пенсії за віком, по інвалідності внаслідок загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства); - пенсії у зв'язку з втратою годувальника; - медичні профілактично-реабілітаційні заходи; - допомога на поховання пенсіонерів; - пенсія по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання; - пенсія у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання
медичне страхування	<ul style="list-style-type: none"> - діагностика та амбулаторне лікування; - стаціонарне лікування; - надання готових лікарських засобів та виробів медичного призначення; - профілактичні та освітні заходи; - забезпечення медичної реабілітації осіб, які перенесли особливо важкі операції або мають хронічні захворювання
страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	<ul style="list-style-type: none"> - допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною); - допомога по вагітності та пологах

Продовження таблиці 2.1.

Вид страхування	Види соціальних послуг
страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання	<ul style="list-style-type: none"> - профілактичні заходи по запобіганню нещасним випадкам на виробництві та професійним захворюванням; - відновлення здоров'я та працездатності потерпілого; - допомога по тимчасовій непрацездатності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання; - відшкодування збитків, заподіяних працівникові каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним своїх трудових обов'язків; - допомога на поховання осіб, які померли внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання
страхування від безробіття	<ul style="list-style-type: none"> - допомога по безробіттю; - відшкодування витрат, пов'язаних із професійною підготовкою або перепідготовкою та профорієнтацією; - дотація роботодавцю для працевлаштування безробітних, у тому числі молоді на перше робоче місце; - допомога на поховання безробітного; - профілактичні заходи, спрямовані на запобігання настанню страхових випадків

Джерело: таблиця побудована автором за даними [3-5,12]

Страховики у своїй діяльності співпрацюють у проведенні заходів, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг, і вправі спільно у кожному конкретному випадку приймати рішення щодо того, хто з них братиме участь у фінансуванні цих заходів. Фінансування заходів, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг за ЗДСС особам з інвалідністю, можуть здійснювати декілька страховиків.

Відповідно до Закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», види соціального страхування та розміри відшкодувань Фонду соціального страхування України представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Види соціального страхування та розміри відшкодувань Фонду соціального страхування України

Види страхування	Види матеріального забезпечення	Розмір відшкодувань
Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною)	50 % середньої заробітної плати (доходу) - особам, які мають страховий стаж до 3 років; 60 % середньої заробітної плати (доходу) - особам, які мають страховий стаж 3-5 років; 70 % середньої заробітної плати (доходу) - особам, які мають страховий стаж 5-8 років; 100 % середньої заробітної плати (доходу) - особам, які мають страховий стаж понад 8 років

Продовження таблиці 2.2

Види страхування	Види матеріального забезпечення	Розмір відшкодувань
Загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	допомога по вагітності та пологах	Допомога по вагітності та пологах надається застрахованій особі (крім працівників та гіг-спеціалістів резидентів Дія Сіті) у розмірі 100 % середньої заробітної плати (доходу) і не залежить від страхового стажу; Сума допомоги по вагітності та пологах у розрахунку на місяць не повинна перевищувати розміру максимальної величини бази нарахування єдиного внеску, з якої сплачувалися страхові внески до Фонду, та не може бути меншою за розмір допомоги, обчислений із мінімальної заробітної плати, встановленої на час настання страхового випадку
	допомога на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві)	Допомога на поховання застрахованої особи або особи, яка перебувала на її утриманні, надається в розмірі, що встановлюється правлінням Фонду, але не менше розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом
	оплата лікування та/або реабілітаційної допомоги у відділеннях санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань і травм	відповідно до вимог Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» в реабілітаційних відділеннях санаторно-курортних закладів, після перенесених захворювань і травм за рахунок коштів Фонду
Загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності	підставою для оплати потерпілому витрат на медичну допомогу, проведення реабілітації у сфері охорони здоров'я, професійної та соціальної реабілітації, а також страхових виплат є акт розслідування нещасного випадку або акт розслідування професійного захворювання (отруєння) за встановленими формами	Страхові виплати складаються із: 1) страхової виплати втраченого заробітку (або відповідної його частини) залежно від ступеня втрати потерпілим професійної працездатності; 2) страхової виплати в установлених випадках одноразової допомоги потерпілому (членам його сім'ї та особам, які перебували на утриманні померлого); 3) страхової виплати дитині, яка народилася з інвалідністю внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності; 4) страхових витрат на медичну та соціальну допомогу

Джерело: таблиця побудована автором за даними [3]

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та Закону України «Про зайнятість населення» види матеріального забезпечення Фонду по безробіттю наведені у таблиці 2.3.

Види соціального страхування та розміри відшкодувань Фонду безробіття
України

Види страхування	Види матеріального забезпечення	Розмір відшкодувань
Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття	допомога по безробіттю; одноразова виплата для організації безробітним підприємницької діяльності; професійна підготовка або перепідготовка; підвищення кваліфікації; пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні; надання роботодавцям, які працевлаштовують громадян, компенсації; інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням	залежно від страхового стажу (але не менше ніж мінімальний розмір допомоги по безробіттю) до 2 років - 50 %; від 2 до 6 років - 55 %; від 6 до 10 років - 60 %; понад 10 років - 70 %. залежно від тривалості безробіття перші 90 календарних днів - 100 %; наступні 90 календарних днів - 80 %; у подальшому - 70 %

Джерело: таблиця побудована автором за даними [4]

Види пенсійних виплат і соціальних послуг відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» за рахунок коштів Пенсійного фонду представлено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Види соціального страхування та розміри відшкодувань Пенсійного Фонду
України

Джерело страхування	Види матеріального забезпечення	Розмір відшкодувань
Пенсійні виплати за рахунок коштів солідарної системи пенсійного страхування	пенсія за віком	Розмір пенсії за віком визначається за формулою: $P = Z_p \cdot K_s$, де: P - розмір пенсії, у гривнях; Z _p - заробітна плата (дохід) застрахованої особи у гривнях; K _s - коефіцієнт страхового стажу застрахованої особи. Максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. Мінімальний розмір пенсії за віком встановлюється в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом. За кожний повний рік страхового стажу понад 35 років чоловікам і 30 років жінкам пенсія за віком збільшується на 1 відсоток розміру пенсії.

Джерело страхування	Види матеріального забезпечення	Розмір відшкодувань
Пенсійні виплати за рахунок коштів солідарної системи пенсійного страхування	пенсія по інвалідності	Залежно від групи інвалідності: I група - 100 % пенсії за віком; II група - 90 % пенсії за віком; III група - 50 % пенсії за віком
	пенсія у зв'язку з втратою годувальника	на одного непрацездатного члена сім'ї - 50 % пенсії за віком померлого годувальника; на двох та більше непрацездатних членів сім'ї - 100 % пенсії за віком померлого годувальника
Пенсійні виплати за рахунок коштів накопичувальної системи пенсійного страхування	довічна пенсія з установленим періодом; довічна обумовлена пенсія; довічна пенсія подружжя	Виплата довічної пенсії здійснюється у строки і в порядку, що визначені договором страхування довічної пенсії. У разі якщо сума належних учаснику накопичувальної системи пенсійного страхування на момент набуття права на пенсію пенсійних коштів не досягає мінімальної суми коштів, необхідної для оплати договору страхування довічної пенсії, то ця особа (а в разі її смерті - члени її сім'ї чи спадкоємці) має право на отримання одноразової виплати. На вимогу застрахованої особи одноразова виплата здійснюється в разі виїзду її за кордон на постійне місце проживання. У разі смерті учасника накопичувальної системи пенсійного страхування до досягнення ним віку, належні йому пенсійні кошти накопичувальної системи пенсійного страхування успадковуються в порядку, визначеному Цивільним кодексом України.

Джерело: таблиця побудована автором за даними [5]

Згідно із Законом України «Про страхування» до добровільного недержавного страхування належать:

- страхування життя;
- страхування від нещасних випадків;
- страхування додаткової пенсії;
- медичне страхування (безперервне страхування здоров'я);
- страхування здоров'я на випадок хвороби;
- страхування медичних витрат.

Недержавне пенсійне забезпечення дозволяє вирішити такі завдання:

- забезпечити додатковий до державного соціальний захист населення;
- розширити інвестиційні можливості національної економіки.

2.2 Фінансовий механізм соціального страхування в Україні

Основними джерелами коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування є внески роботодавців і застрахованих осіб. Бюджетні та інші джерела коштів, необхідні для здійснення ЗДСС, передбачаються законами про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Кошти Фондів соціального страхування використовуються виключно за цільовим призначенням (рис.2.4).

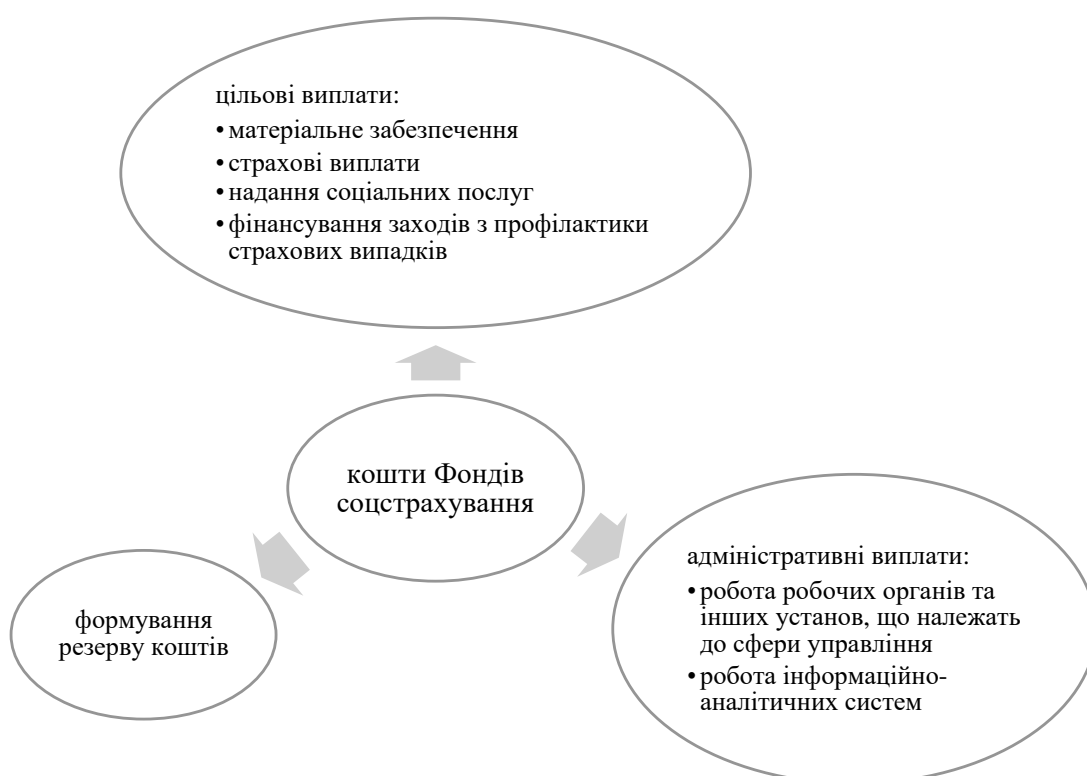

Рис.2.4 Цільове призначення коштів Фондів соціального страхування

Джерело: побудовано автором за даними [2-5]

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) – це консолідований страховий внесок на пенсійне страхування, страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, медичне страхування, страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, страхування на випадок безробіття, який в обов'язковому порядку

сплачується страхувальниками з метою забезпечення реалізації прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за соціальним страхуванням [2,8].

Розмір єдиного внеску встановлюється Верховною Радою України. Пропорції його розподілу за видами ЗДСС затверджуються Кабінетом Міністрів України.

ЄСВ має забезпечувати застрахованим особам:

- виплати та надання соціальних послуг відповідно до закону про ЗДСС;
- фінансування заходів, спрямованих на профілактику страхових випадків;
- створення резерву коштів для здійснення виплат та надання соціальних послуг застрахованим особам;
- компенсацію адміністративних витрат на забезпечення функціонування системи ЗДСС.

Порядок здійснення платежів, строки сплати єдиного внеску визначаються Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [8], порядок резервування коштів – законами України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Єдиний внесок встановлюється у розмірі 22 % бази нарахування єдиного внеску, якщо інше не передбачене законом.

Страхові кошти, акумульовані на централізованих рахунках податкових органів, автоматично перераховуються не пізніше наступного операційного дня після їх зарахування на централізовані рахунки Пенсійного фонду, фондів ЗДСС, на рахунки Накопичувального пенсійного фонду, а у випадках, передбачених законом, – недержавних пенсійних фондів відповідно до визначених законом пропорцій.

Іншими джерелами формування коштів фондів соціального страхування України є :

- 1) суми фінансових санкцій, застосованих відповідно до закону;
- 2) суми не прийнятих до зарахування витрат страхувальника за соціальним страхуванням;

- 3) доходи від розміщення тимчасово вільних коштів (у тому числі резерву коштів Фонду);
- 4) капіталізовані платежі, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників;
- 5) доходи від реалізації майна, придбаного за рахунок коштів Фонду;
- 6) добровільні внески та інші надходження відповідно до закону.

Джерела формування коштів фондів соціального страхування України зображено на рис. 2.5.

Рис.2.5 Джерела формування коштів фондів соціального страхування

Джерело: побудовано автором за даними [2-5]

Пропорції розподілу єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування:

- загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття – 4,8058 % ;
- загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, – 9,5727 % ;
- загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (до солідарної системи) – 85,6215 % .

Отже, структура фінансового механізму соціального захисту громадян передбачає, що реалізація функцій, покладених на кожен вид соціального страхування, відбувається за рахунок спеціальних фондів, які є некомерційними організаціями та здійснюють управління видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, контролюють формування ресурсів та їх використання, забезпечують фінансування у разі настання страхових випадків. Відповідно до закону про ЗДСС в Україні запроваджено страхування: від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; на випадок безробіття та пенсійне страхування. Створено три цільові страхові фонди (Фонд соціального страхування України, Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття), на які покладено повноваження щодо виконання гарантій по цим видам соціального страхування.

Розміри внесків на ЗДСС щорічно встановлюються Верховною Радою України відповідно для роботодавців і застрахованих осіб з кожного виду страхування на календарний рік одночасно із затвердженням Державного бюджету України. Кошти цільових страхових фондів не включаються до складу Державного бюджету України. Пенсії та інші види соціальних виплат і допомог, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

2.3 Аналіз діяльності фондів соціального страхування

Аналіз діяльності фондів розпочнемо з показників Фонду соціального страхування, на користь якого виділяється 9,5727 % від загального обсягу ЄСВ. Фонд забезпечує реалізацію соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, та у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності. Показники його доходів представлено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Доходи Фонду соціального страхування України за 2017- 2019 роки (тис. грн)

Статті бюджету	2017	2018	2019	темпи росту	
				абс.	%
Залишок коштів на початок року	3 251 932,2	2 383 465,1	504 844,8	-2 747 087,4	-85
Доходи:					
страхові внески страховальників та застрахованих осіб	16 658 933,8	19 592 519,1	24 950 371,3	8 291 437,5	50
надходження з державного бюджету на виплату допомоги в пільгових розмірах громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи	32 776,0	29 587,8	36 399,3	3 623,3	11
інші надходження відповідно до закону	94 150,6	51 345,4	82 261,7	-11 888,9	-13
Усього доходів	16 785 860,4	19 673 452	25 069 032,3	8 283 171,9	49
Разом коштів з урахуванням залишку коштів на початок року	20 037 792,6	22 056 917,4	25 573 877,1	5 536 084,5	28

Джерело: таблиця побудована автором за даними [23,24,26]

Бюджет Фонду на 2019 рік з урахуванням залишку коштів на початок 2019 року становить 25 573,9 млн. грн, в тому числі страхові внески страховальників та

застрахованих осіб 24 950,4 млн. грн, що становить 97,6 % від загальної суми. Порівняно з 2017 роком надходження в бюджет фонду збільшилися на 5 536,1 млн. грн (28 %), страхові внески на 8 291,4 млн. грн або на 50%. Інші надходження відповідно до закону, за виключенням капіталізованих платежів внаслідок ліквідації страхувальників, мають від'ємне значення. Загальна їх сума зменшилась на 11 888, 9 тис. грн (13 %). Залишки коштів скоротилися на 2 747 087, 4 тис. грн (-85%) порівняно з 2017 роком. Динаміку доходів Фонду соцстрахування зображено на рис. 2.6.

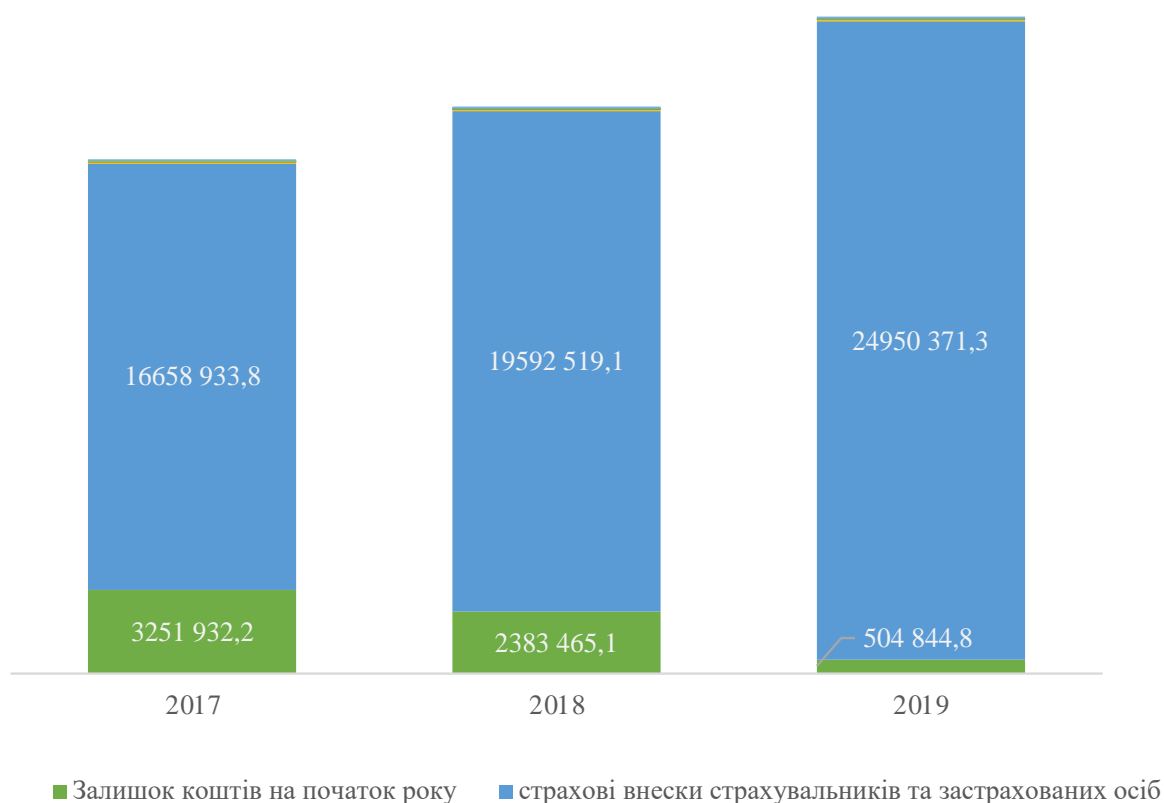

Рис. 2.6 Динаміка доходів Фонду соцстрахування за 2017- 2019 роки

Джерело: побудовано автором за даними [22-27]

Видатки Фонду у 2019 році становили 25 112,9 млн. грн, що порівняно з 2017 роком більше на 7 041,2 млн. грн або на 40% . Показники за статтями видатків представлено у таблиці 2.6.

Видатки Фонду соціального страхування України за 2017- 2019 роки (тис. грн)

Статті бюджету	2017	2018	2019	темпи росту	
				абс.	%
Видатки:					
матеріальне забезпечення та соціальні послуги	9 715 672,6	11 990 307,8	14 897 454,2	5 181 781,6	53
страхові виплати	6 489 630,2	7 832 300,6	8 490 156,8	2 000 526,6	31
страхові витрати на медичну та соціальну допомогу	410 272,9	495 508,4	501 162,7	90 889,8	22
профілактика страхових випадків	384,0			-384,0	-100
видатки, пов'язані з виконанням обов'язків страховика	66 135,9	36 009,1	33 612,1	-32 523,8	-49
витрати на розвиток та функціонування інформаційно-аналітичних систем Фонду	30 394,9	33 510,9	33 503,8	3 108,9	10
адміністративно-господарські витрати	1 272 212,7	1 164 435,8	1 157 047,6	-115 165,1	-9
Усього видатків	17 984 703	21 552 072,6	25 112 937,2	7 128 234,0	40
Залишок коштів на кінець року, в тому числі	238 465,1	504 844,8	460 939,9	222 474,8	93
резерв коштів Фонду					

Джерело: таблиця побудована автором за даними [23,24,26]

У структурі видатків (рис.2.7) за 2019 рік видатки на виплату матеріального забезпечення та соціальних послуг складають 59,3 %, розмір яких збільшився на 5 181,8 млн. грн (53%); на страхові виплати 33,8 % і збільшилися на 2 000,5 млн. грн (31%); 2% – страхові витрати на медичну та соціальну допомогу, що з 2017 року збільшилися на 90 889,8 тис. грн (22%) та 4,6% адміністративно-господарські витрати, які зменшилися на 115 165,1 тис. грн (- 9%).

Рис. 2.7 Структура видатків Фонду соціального страхування за 2019 рік

Джерело: побудовано автором за даними [22-27]

За 2019 рік сума витрат Фонду на надання матеріального забезпечення та соціальних послуг для більш ніж 2,4 млн. застрахованих осіб склала 14 897,5 млн. грн, в т. ч:

- допомогу по тимчасовій непрацездатності – 9 905,6 млн. грн (66,5%)
- допомогу по вагітності та пологах – 4 542,03 млн. грн (30,5%)
- допомогу на поховання – 44 942,3 тис. грн (0,3%)
- оплату лікування в реабілітаційному відділенні санаторно-курортного закладу після перенесених захворювань – 404 929,1 тис. грн (2,7%)

Динаміку видатків Фонду соцстрахування на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за 2017–2019 роки показано на рис. 2.8.

Рис. 2.8 Динаміка видатків на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за 2017–2019 роки

Джерело: побудовано автором за даними [22-27]

Що стосується страхових виплат, здійснених за 2017 - 2019 роки, то основна частина їх припадає на:

- щомісячні страхові виплати потерпілим на виробництві та членам їх сімей – 8 234,5 млн. грн, що становить 97 % витрат на страхові виплати;
- одноразову допомогу потерпілому в разі стійкої втрати працездатності (або смерті) та членам його сім'ї – 127 267,9 тис. грн (1,5 %);
- допомогу по тимчасовій непрацездатності внаслідок нещасного випадку на виробництві – 128 021,3 тис. грн (1,5 %).

Динаміку видатків на страхові виплати за 2017 – 2019 роки зображено на рис. 2.9.

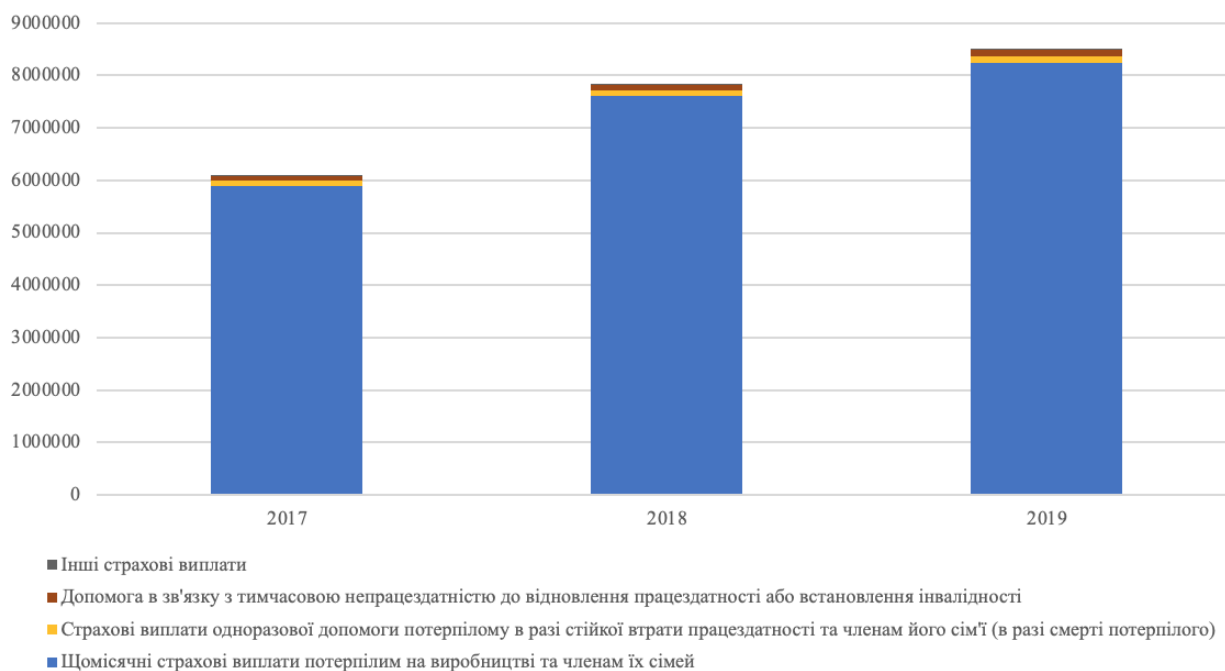

Рис. 2.9 Динаміка видатків на страхові виплати за 2017 – 2019 роки

Джерело: побудовано автором за даними [22-27]

Відповідно до Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» та Порядку проведення індексації грошових доходів населення, у 2019 році проводилась індексація грошових доходів потерпілих (членів їх сімей), які мають на це право. З 01 березня 2019 року розмір щомісячної страхової виплати збільшився в середньому на 158,8 грн, або 5 % [45].

Виконання обов'язків Фонду щодо забезпечення потерпілих (членів їх сімей), які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції – 48,1 тис. осіб (23,4 % від загальної кількості отримувачів щомісячних страхових виплат), страхові виплати протягом звітного періоду здійснювались відповідно до вимог Порядку надання страхових виплат, фінансування витрат на медичну та соціальну допомогу, передбачених загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, для внутрішньопереміщених осіб, затвердженого постановою правління Фонду

соціального страхування України. Чисельність внутрішньопереміщених осіб, які отримують страхові виплати, порівняно з 2018 роком збільшилась на 0,2 тис. осіб, або 0,5 % [45].

Для забезпечення потерпілих на виробництві медичними та соціальними послугами впродовж 2019 року використано 501 162,7 тис. грн, що на 22 % більше, ніж у 2017 році (на 90 889,8 тис. грн).

Найбільш вагомими є витрати на санаторно-курортне лікування потерпілих 29% (145 347 тис. грн.), забезпечення лікарськими засобами та виробами медичного призначення 23% (116 073,7 тис. грн). Витрати на лікування та їх медичну реабілітацію, технічні засоби реабілітації та постійній стороній догляд складають відповідно 12% (58 247,2 тис. грн), 11% (53 266 тис. грн) та 11% (53 261,9 тис. грн).

Санаторно-курортним лікуванням впродовж 2019 року забезпечено 10 469 осіб з інвалідністю внаслідок трудового каліцтва та супроводжуваних осіб, що на 2,6 % більше, ніж у 2017 році (7 883 осіб). Лікарськими засобами та виробами медичного призначення забезпечено 18 760 осіб, що на 4,9 % менше порівняно з 2017 роком (18 965 потерпілих). У закладах охорони здоров'я за 2019 рік проліковано 9 690 потерпілих на виробництві, що на 9,5 % менше, ніж у 2017 році (11 518 потерпілих). Технічними та іншими засобами реабілітації (протезно-ортопедичними виробами) забезпечено 5 206 потерпілих на виробництві, що на 4,5 % більше 2017 року (4 817 потерпілих).

Динаміку видатків Фонду соцстрахування на медичну та соціальну допомогу за 2017 – 2019 роки відображено на рис. 2.10.

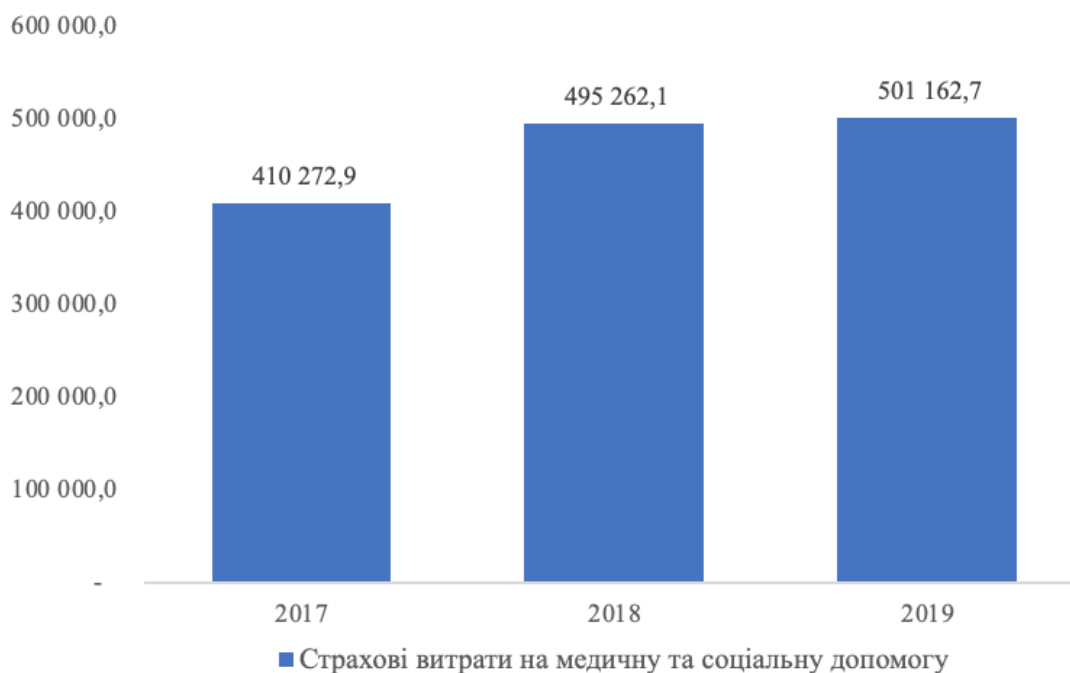

Рис. 2.10 Динаміка видатків на медичну та соціальну допомогу за 2017– 2019 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [22-27]

У 2019 році порівняно з 2017 роком кількість страхових нещасних випадків зменшилась на 11,5 % (з 4 965 до 4 394), кількість смертельно травмованих осіб збільшилась на 23,4 % (з 332 до 410). Серед причин нещасних випадків переважають організаційні – 66,8 % (2 933) нещасних випадків. Через психофізіологічні причини сталося 18,4 % (810) нещасних випадків, а через технічні причини – 11,9 % (525) нещасних випадків. У 2019 році порівняно з 2017 роком кількість професійних захворювань збільшилась на 23,5 %, або на 459 захворювання (з 1 951 до 2 410).

З метою надання роботодавцям постійної допомоги у вирішенні питань збереження здоров'я людини та забезпечення безпеки праці протягом 2019 року страховими експертами з охорони праці надано 25 346 консультацій, надано допомогу в опрацюванні та впровадженні системи управління охороною праці на 7 095 підприємствах, взято участь у проведенні: 1 634 семінарів, 3 112 нарад, 991 засідання круглого столу та 389 конкурсів [45].

Кількість страхових нещасних випадків за 2017 – 2019 роки представлено на рис. 2.11.

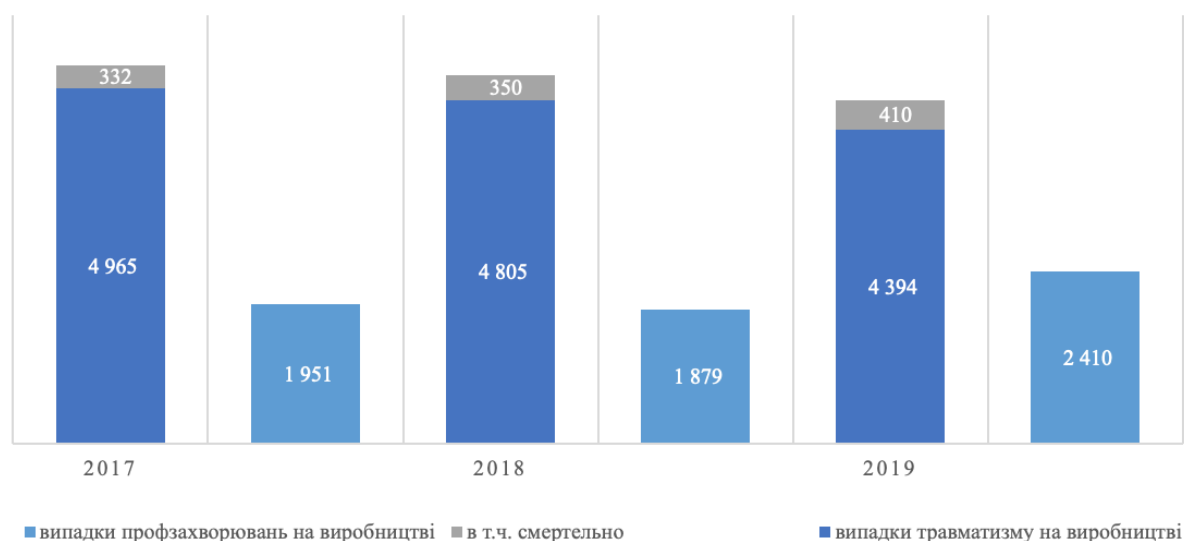

Рис.2.11 Кількість страхових нещасних випадків за 2017 – 2019 роки.

Джерело: побудовано автором за даними [22-27]

У 2019 році видатки Фонду по виконанню обов'язків страховика становили 33 612,1 тис. грн, що за три роки зменшились на 32 523,8 тис. грн (49,2%); витрати на розвиток та функціонування інформаційно-аналітичних систем в 2019 році склали 33 503,8 тис. грн – збільшились на 3 109,2 тис. грн (10,2%); адміністративно-господарські витрати склали 1 157,05 млн. грн, що на 115 165,1 тис. грн менше показника 2017 року.

Аналіз роботи Пенсійного Фонду України та його фінансових показників.

Діяльність ПФУ, на користь якого виділяється 85,6215 % від загального обсягу ЄСВ (254 509 292 млн. грн за 2020 рік), спрямована на виплату пенсій за віком, по інвалідності та пенсія у зв'язку з втратою годувальника. Показники його доходів представлено у таблиці 2.7.

Доходи Пенсійного фонду України за 2017 – 2020 роки (млн. грн)

Статті бюджету	2017	2018	2019	2020	темпи росту	
					абс.	%
Залишок власних коштів на початок року	870 048,9	1 772 540,9	98 715,5	162 748,4	-707 300,5	-81,3%
ДОХОДИ:						
власні доходи, усього у тому числі:	158 910 141,9	202 084 291,9	241 752 434,5	281 751 475,2	122 841 333,3	77,3%
сума єдиного внеску, розподілена на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування	154 300 701,4	196 854 722,0	236 262 021,8	254 509 292,0	100 208 590,6	64,9%
інші кошти	4 609 440,5	5 229 569,9	5 490 412,7	27 242 183,2	22 632 742,7	491,0%
Усього власних доходів з урахуванням залишку	159 780 190,8	203 856 832,8	241 851 150,0	281 914 223,6	122 134 032,8	76,4%
кошти Державного бюджету України на фінансове забезпечення за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду	133 458 626,3	150 090 990,1	181 770 145,6	180 738 529,2	47 279 902,9	35,4%
кошти з фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками для надання одноразової матеріальної допомоги застрахованим особам, які можуть втратити доходи у разі повної заборони сфери їх діяльності внаслідок посилення обмежувальних заходів				3 606 864,0	3 606 864,0	
кошти Державного бюджету України на компенсацію роботодавцю частини фактичних витрат, пов'язаних із сплатою єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	1 037,4				-1 037,4	-100,0%
кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття	13,4	0,1			-13,4	-100,0%
кошти Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	19,4				-19,4	-100,0%
інші кошти Державного бюджету			11 335 400,8		0,0	
УСЬОГО ДОХОДІВ:	293 239 887,3	353 947 823,0	434 956 696,4	466 259 616,8	173 019 729,5	59,0%
позика для покриття тимчасових касових розривів, пов'язаних з виплатою пенсій		4 755 481,8	1 148 363,6	14 028 701,3	14 028 701,3	

Джерело: таблиця побудована автором за даними [28,30,32,34]

У 2020 році власні доходи Пенсійного фонду України становили 281,8 млрд. грн. і зросли у порівнянні з 2017 роком на 122,8 млрд. грн, або на 77,3 %; загальні доходи склали 466,3 млрд. грн і зросли за чотири роки на 173 млрд. грн, або на 59%. У структурі загальних доходів 60,5% – власні, 38,8% – кошти Державного бюджету, 0,7% – кошти з фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19 та її наслідками, створений для надання одноразової матеріальної допомоги застрахованим особам, які можуть втратити доходи у разі повної заборони сфери їх діяльності внаслідок посилення обмежувальних заходів. (див. рис.2.12).

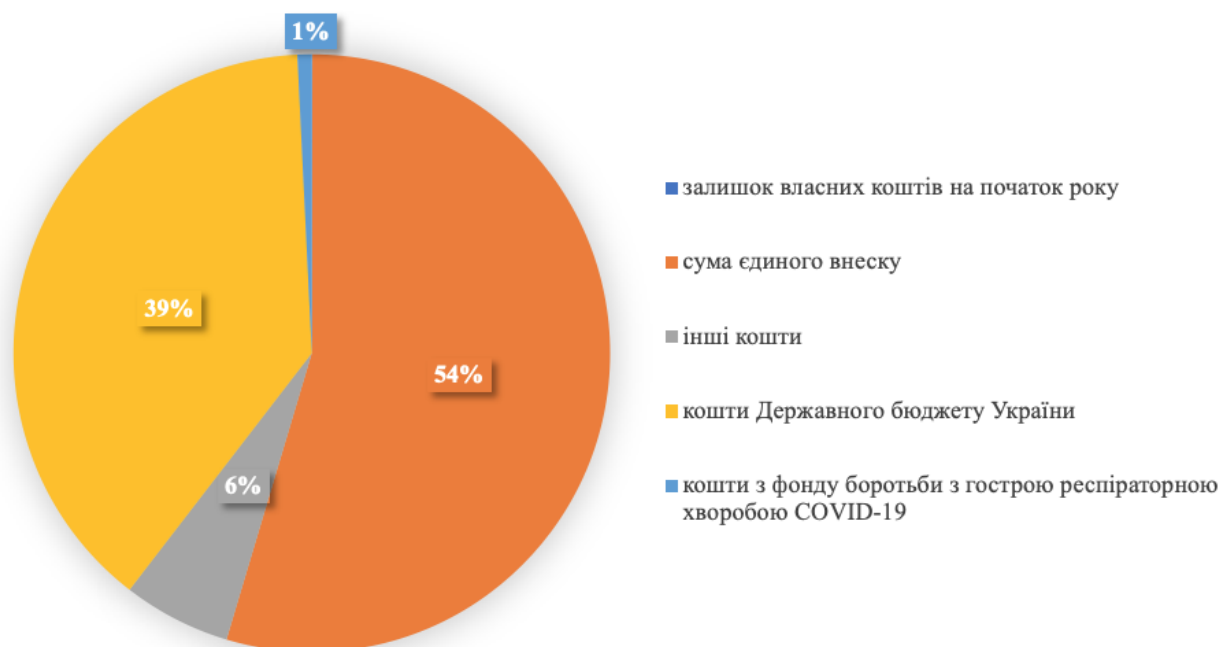

Рис.2.12 Структура доходів Пенсійного фонду України за 2020 рік

Джерело: побудовано автором за даними [28-35]

Стан виконання видаткової частини бюджету ПФУ за 2017 – 2020 роки наведено в таблиці 2.8.

Видатки Пенсійного фонду України за 2017 – 2020 роки (млн. грн.)

Статті бюджету	2017	2018	2019	2020	темпи росту	
					абс.	%
ВИДАТКИ:						
за рахунок власних доходів, усього у тому числі на:						
пенсійне забезпечення осіб, пенсію яким призначено відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”	226 675 672,6	259 166 685,1	303 105 991,3	329 500 197,4	102 824 524,8	45,4%
пенсійне забезпечення осіб, пенсію яким призначено відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”	213 297 728,2	244 651 962,4	282 505 983,1	311 955 149,9	98 657 421,7	46,3%
виплату пенсій, призначених згідно з іншими законодавчими актами в частині розміру пенсії, на яку особа має право відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”	4 799 859,0	3 789 492,9	3 275 332,9	2 651 767,4	-2 148 091,6	-44,8%
пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу в частині розміру пенсії із солідарної системи відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”	4 698 685,9	4 916 820,2	5 807 261,7	6 471 539,3	1 772 853,4	37,7%
фінансування адміністративних витрат, пов’язаних із виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду України	3 522 312,8	5 465 600,5	5 339 849,0	5 287 696,3	1 765 383,5	50,1%
інші виплати за рахунок власних коштів	357 086,7	342 809,1	6 177 564,6	3 134 044,5	2 776 957,8	777,7%
за рахунок коштів Державного бюджету України на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами	64 790 631,6	99 437 904,2	121 500 927,4	146 240 225,1	81 449 593,5	125,7%
інші виплати	1 042,2		11 335 392,9	3 602 896,0	3 601 853,8	345601,0%
УСЬОГО ВИДАТКІВ:	291 467 346,4	358 604 589,3	435 942 311,6	479 343 318,5	187 875 972,1	64,5%
Залишок власних коштів на кінець року	1 772 540,9	98 715,5	162 748,4	944 999,6	-827 541,3	-46,7%

Джерело: таблиця побудована автором за даними [28,30,32,34]

Як свідчать данні таблиці, видатки ПФУ за рахунок усіх джерел становили у 2020 році 479 343 318,5 тис. грн, зросли на 187 875 972,1 тис. грн (64,5%) з 2017 року і здійснені на 30,5 % за кошти державного бюджету (146 240 225,1 тис. грн) та 68,7% за власні кошти (329 500 197,4 тис. грн). Структуру видатків ПФУ за 2020 рік та динаміка видатків за чотири роки зображено на рис. 2.13 і рис. 2.14 відповідно.

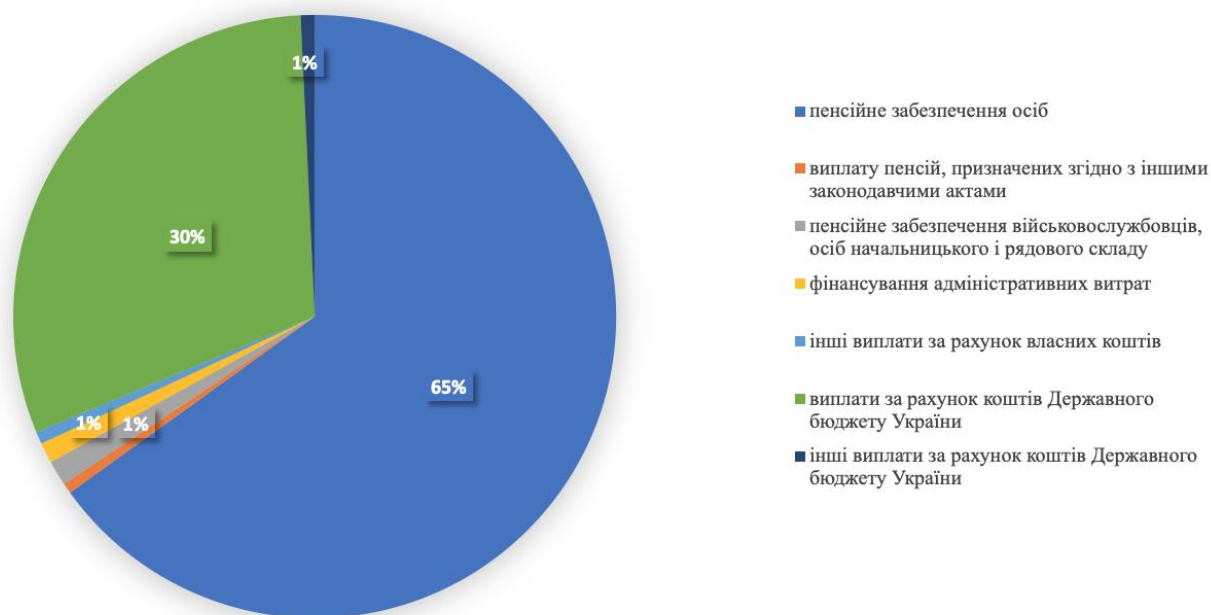

Рис.2.13 Структура видатків ПФУ за 2020 рік

Рис. 2.14 Структура видатків бюджету ПФУ за 2017 – 2020 роки

Джерело: побудовано автором за даними [28-35]

Основним видом пенсії, є пенсія за віком, яку в 2020 році отримали 74,8 % загальної кількості пенсіонерів. Її середній розмір на початок 2021 року дещо перевищував фактичний прожитковий мінімум для цієї категорії осіб (на 285,1 грн). Мінімальна пенсія, що відповідає законодавчо встановленому прожитковому мінімуму, зростає незначно і не досягає фактичного прожиткового мінімуму, а розрив між її розміром і мінімальною заробітною платою з 2017 року зріс з 2,6 до 3,4 раза внаслідок стрімкого підвищення мінімальної заробітної плати.

Оцінка стану бюджету Фонду безробіття.

На користь Фонду Безробіття розподіляється 4,8058 % від загального обсягу ЄСВ. Його діяльність забезпечує реалізацію соціального страхування в разі тимчасової втрати праці. Показники дохідної частини бюджету представлено у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Доходи Фонду безробіття за 2017 – 2020 роки (тис. грн)

Назва статей бюджету	2017	2018	2019	2020	темпи росту	
					абс.	%
Залишок коштів на початок року	426 264,1	1 150 645,9	2 131 538,9	1 252 619,2	826 355,1	194%
Доходи:	9 912 370,7	11 703 406,8	12 414 761,0	22 421 939,1	12 509 568,4	126%
Страхові внески	9 849 575,9	11 581 868,6	12 275 314,5	13 711 553,4	3 861 977,5	39%
Інші надходження	62 612,4	121 204,6	138 947,7	139 574,0	76 961,6	123%
Кошти державного бюджету на соціальних захист працівників, що вивільняються у зв'язку з виведенням з експлуатації Чорнобильської АЕС	182,4	333,6	498,8	591,4	409,0	224%
Кошти державного бюджету на надання допомоги суб'єктам господарювання на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострою респіраторною хворобою COVID-19 спричиненою коронавірусом				8 570 220,3	8 570 220,3	
Усього доходів	10 338 634,8	12 854 052,7	14 546 299,9	23 674 558,3	13 335 923,5	129%

Джерело: таблиця побудована автором за даними [37,39,41,43]

Доходи Фонду безробіття у 2020 році становили 23 674, 6 млн. грн, зросли у порівнянні з 2017 роком на 13 335,9 млн. грн, (129 %) і складаються із страхових внесків на 57,9 %; коштів Державного бюджету – 36,2 %; інших надходжень 5,9 %. У 2020 році із Державного бюджету було виділено 8 млн. грн на надання допомоги суб'єктам господарювання на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом (див. рис. 2.15).

Рис. 2.15 Структура доходів Фонду безробіття за 2020 рік

Джерело: побудовано автором за даними [36-43]

Видатки Фонду безробіття у 2020 році становили 23 187 640,7 тис. грн, що порівняно з 2017 роком більше на 13 999 690,2 тис. грн і зросли в понад 2,5 рази (152%) . Показники за статтями видатків представлено у таблиці 2.10.

Видатки Фонду безробіття за 2017– 2020 роки (тис. грн)

Назва статей бюджету	2017	2018	2019	2020	темпи росту	
					абс.	%
Матеріальне забезпечення та соціальні послуги:	7 398 295,4	8 307 082,1	10 163 910,7	19 952 277,1	12 553 981,7	170%
Допомога по безробіттю у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності	6 911 947,1	7 784 226,3	9 512 208,7	16 525 957,6	9 614 010,5	139%
Профілактика настання страхових випадків, допомога по частковому безробіттю	2 841,8	522 855,8	651 702,0		-2 841,8	-100%
інші виплати	483 506,5					
допомога суб'єктам господарювання на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострою респіраторною хворобою COVID-19 спричиною коронавірусом				3 426 319,5	3 426 319,5	
Розвиток та супроводження єдиної інформаційно-аналітичної системи державної служби зайнятості	59 554,2	58 172,7	60 710,3	38 050,4	-21 503,8	-36%
Відшкодування пенсійного фонду витрат на виплату достроково призначеної пенсії	19,5				-19,5	-100%
Утримання та забезпечення діяльності державної служби зайнятості інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості, управління фондом	1 687 477,6	2 357 258,9	3 069 059,7	3 197 313,2	1 509 835,6	89%
Створення умов прийому та надання соціальних послуг	42 603,8				-42 603,8	-100%
Залишок коштів на кінець року (з урахування необхідності забезпечення резерву)	1 150 645,9	2 131 538,9	1 252 619,2	486 917,6	-663 728,3	-58%
Усього видатків	9 187 950,5	10 722 513,7	13 293 680,7	23 187 640,7	13 999 690,2	152%

Джерело: таблиця побудована автором за даними [37,39,41,43]

Аналіз структури видатків Фонду безробіття свідчить про те, що видатки на матеріальне забезпечення на випадок безробіття збільшились в 1,7 раза – з 7 398,3 млн. грн у 2017 році до 19 952,3 млн. грн у 2020 році (170%); обсяг видатків на

утримання та забезпечення діяльності ДСЗ, ІПК ДСЗ, управління Фондом безробіття збільшився з 1 687, 5 млн. грн до 3 197,3 млн. грн (89%) або на 4,2%. Видатки для забезпечення функціонування ЄІАС ДСЗ зменшилися на 37,2 % – з 59 554,2 тис. грн до 38 050,4 тис. грн (-36%). Залишок коштів (з урахуванням необхідності забезпечення резерву) зменшився майже утричі: з 1 150 645,9 тис. грн до 486 917,6 тис. грн (-58%), що свідчить про втрату Фондом безробіття власних ресурсів. Структуру видатків бюджету Фонду безробіття за 2020 рік зображено на рис. 2.16.

Рис. 2.16 Структура видатків бюджету Фонду безробіття за 2020 рік

Джерело: побудовано автором за даними [36-43]

Видатки Фонду безробіття на виплату допомоги по безробіттю у 2019 році становили 16 525,9 млн. грн (71% від загальних видатків) та збільшились на 9 614,0 млн. грн порівняно з 2017 роком. Збільшення витрат відбулося за рахунок зростання середньомісячного розміру допомоги по безробіттю.

Фонд безробіття може здійснювати заходи, спрямовані на запобігання настанню страхових випадків, у межах коштів, передбачених бюджетом Фонду безробіття. Видатки на цю діяльність зростали впродовж трьох років і становили в 2019 році 651 702 тис. грн, проте у 2020 році, у зв'язку з організаційними прорахунками та обмеженням видатків, не забезпечено виконання видатків на соціальні послуги та заходи сприяння зайнятості у повному обсязі за всіма напрямками.

Видатки на допомогу суб'єктам господарювання на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненою коронавірусом, у 2020 році склали 3 426,3 млн. грн. Динаміку видатків на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за 2017 – 2020 роки зображено на рис. 2.17.

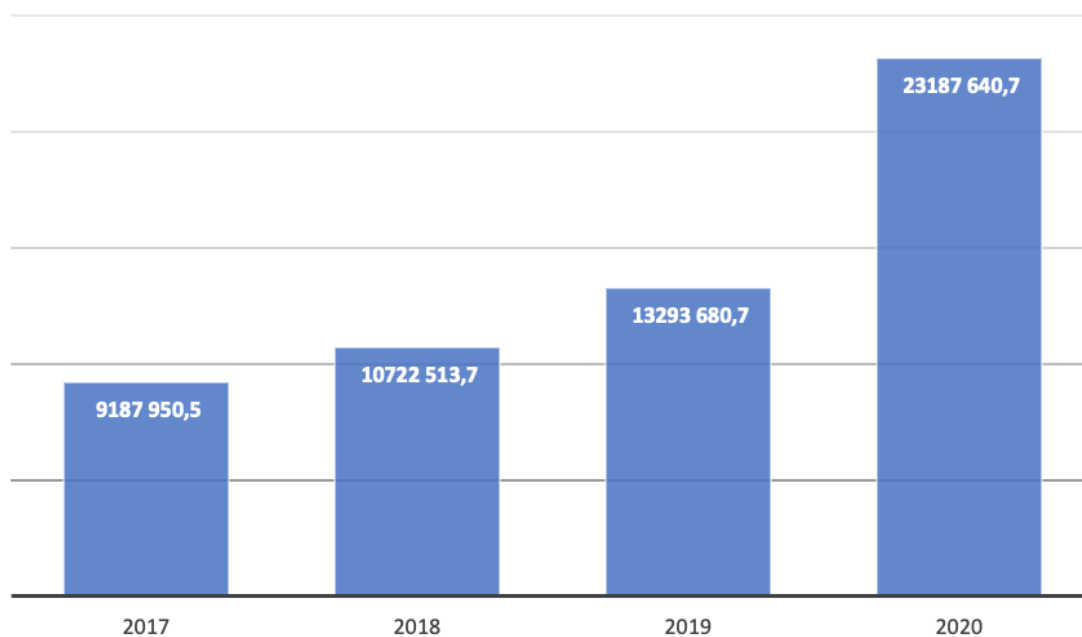

Рис. 2.17 Динаміка видатків на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за 2017-2020 роки

Джерело: побудовано автором за даними [36-43]

Аналіз виконання бюджетів страхових фондів.

Аналіз виконання бюджетів страхових фондів за 2017 – 2020 роки свідчить про щорічне зростання абсолютних показників, яке відбувається при недовиконанні планів за доходами і видатками. Так доходи ПФУ у 2020 році порівняно з попереднім роком, збільшились на 7,2 % (до 466,3 млрд. грн), видатки на 10,0 % (до 479,3 млрд. грн); доходи Фонду соцстрахування у 2020 році становили 28,7 млрд. грн, видатки – 28 млрд. грн і підвищились порівняно з 2019 роком, на 12,1% і 11,6 % відповідно; зростання доходів Фонду безробіття у 2020 р. на 80,6 % – до 22,4 млрд. грн, видатків на 74,4 % – до 23,2 млрд. грн (зростання пов'язано із отриманням значних сум із фонду боротьби з COVID-19). Ці показники представлено у таблиці 2.11

Таблиця 2.11

Показники доходів та видатків страхових фондів за 2017 – 2020 роки (млрд грн.)

Показники		2017	2018	2019	2020	темпи росту	
						абс	%
ПФУ	доходи, в т.ч:	293 239 887,3	353 947 823,0	434 956 696,4	466 259 616,8	173 019 729,5	59%
	страхові внески	154 300 701,4	196 854 722,0	236 262 021,8	254 509 292,0	100 208 590,6	65%
	видатки	291 467 346,4	358 604 589,3	435 942 311,6	479 343 318,5	187 875 972,1	64%
ФБ	доходи, в т.ч:	9 912 370,7	11 703 406,8	12 414 761,0	22 421 939,1	12 509 568,4	126%
	страхові внески	9 849 575,9	11 581 868,6	12 275 314,5	13 711 553,4	3 861 977,5	39%
	видатки	9 187 950,5	10 722 513,7	13 293 680,7	23 187 640,7	13 999 690,2	152%
ФСС	доходи, в т.ч:	20 037 792,6	22 056 917,4	25 573 877,1		5 536 084,5	28%
	страхові внески	16 658 933,8	19 592 519,1	24 950 371,3	26 161 783,2	8 291 437,5	50%
	видатки	17 984 703,2	21 552 072,6	25 112 937,2		7 128 234,0	40%
Доходи страхових фондів, в т.ч:		323 190 050,6	387 708 147,2	472 945 334,5	488 681 555,9	165 491 505,3	51%
	страхові внески	180 809 211,1	228 029 109,7	273 487 707,6	165 491 505,3	113 573 417,5	63%
Видатки бюджетів страхових фондів		318 640 000,1	390 879 175,6	474 348 929,5	502 530 959,2	183 890 959,1	58%

Джерело: таблиця побудована автором за даними [23-43]

Загальний аналіз показав майже рівномірне зростання показників доходів та видатків страхових фондів за 2017– 2020 роки на 51% і 58% відповідно; зростання

видатків перевищує темпи зростання страхових внесків в 2017 році на 76%; 2018 – на 71%; 2018 – на 73% і 2020 на 87,4%. Це сталося внаслідок недотримання при формуванні бюджетів страхових фондів принципів економічної залежності видатків споживання від отриманих доходів і ВВП, що призвело при виконанні бюджетів до виникнення або зростання касових розривів і дефіциту. Спостерігалася і певна щорічна зміна структури бюджетів страхових фондів пов'язана з запровадженням карантинних заходів із запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, що також спричинило залежність усіх фондів від коштів державного бюджету. Динаміку загальних показників доходів та видатків страхових фондів за 2017– 2020 роки представлено на рис 2.18.

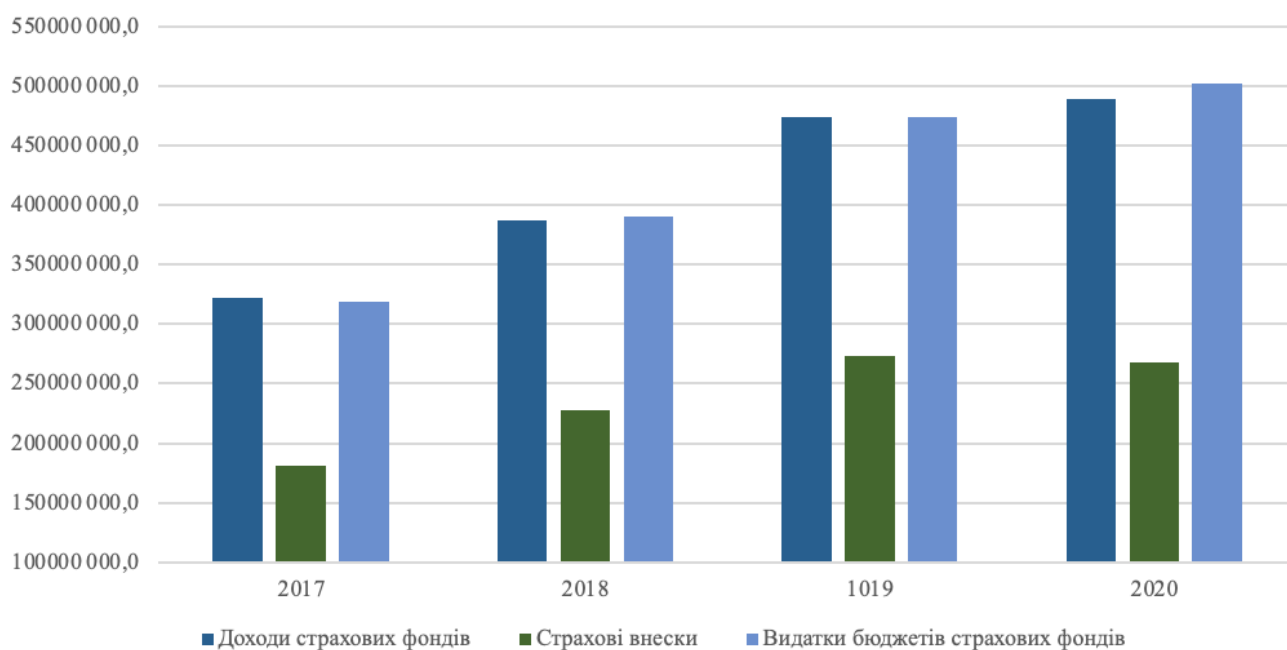

Рис. 2.18 Динаміка загальних показників доходів та видатків страхових фондів за 2017– 2020 роки

Джерело: побудовано автором за даними [23-43]

2.4 Напрями вдосконалення фінансового механізму соціального страхування

Фінансування соціальної сфери наразі залишається основним пріоритетом державних видатків в Україні, проте, основні соціальні показники не засвідчують однозначно позитивної динаміки, а соціальні гарантії не забезпечують гідного рівня життя. Це свідчить про недосконалість сучасного механізму фінансового забезпечення соціальної сфери, існування недоліків, що пов'язані з адмініструванням коштів та управлінням бюджетними ресурсами. Розпорощення видатків державного бюджету по численних головних розпорядниках коштів (міністерствах та відомствах) не сприяє дотриманню прозорості та ефективності управління бюджетними коштами. Крім того, така ситуація викликає нерівномірність забезпечення населення послугами.

За сучасних умов визначити обґрунтованість певної суми, яка витрачається на фінансування соціальних послуг, неможливо, оскільки відсутні стандарти надання таких послуг. Тому необхідно запровадити відповідні стандарти, що визначатимуть обсяг послуг, їх якість, вартість та реальну грошову забезпеченість бюджетними ресурсами за наявності жорсткої процедури контролю та відповідальності місцевої влади перед громадою.

З метою удосконалення розподілу видаткових повноважень між органами влади центрального та місцевого рівня і органами місцевого самоврядування, а також з метою формування моделі більш ефективного використання наявних фінансових коштів та залучення додаткових коштів доцільно вжити наступні заходи:

- впровадження нових управлінських підходів до планування соціальних видатків;
- вдосконалення міжбюджетних відносин;
- визначення ступеня участі та повноважень основних партнерів у фінансуванні та адмініструванні соціальних програм;
- диферсифікацію системи надання соціальних послуг;
- завершення впровадження соціальних стандартів;

- впровадження системи критеріїв та індикаторів для моніторингу та оцінки досягнення визначених цілей.

Аналіз діяльності соціального страхування в Україні показав низький рівень зайнятості робочої сили у таких трьох групах: молодь, жінки віком від 25 до 45 років та особи, близькі до виходу на пенсію. Низьким є рівень участі молоді віком від 15 до 24 років, з яких 85 % здобувають освіту, 11 % є неактивними через сімейні обов'язки. Аналіз ринку праці засвідчив:

- чисельність зайнятого населення у віці 15–70 років у 2019 році при досягнутому збільшенні порівняно із попереднім роком на 1,3 %, у 2020 році скоротилася на 4,0 %. Рівень зайнятості населення скоротився на 2 %;
- чисельність безробітного населення (за методологією МОП) у 2019 році скоротилася на 5,8 %, у 2020 році – зросла на 12,5 %. Рівень безробіття населення зріс на 1,3%;
- На обліку в ДСЗ на початок 2021 року перебувало 459,2 тис. безробітних, що на 35,8 % більше, ніж на початок 2020 року.

Видатки на матеріальне забезпечення на випадок безробіття є найбільш витратною статтею видатків Фонду безробіття, які зросли в 1,7 раза – з 9 512,2 млн. грн у 2019 році до 16 087,5 млн. грн у 2020 році.

Отже, для того, щоб збільшити загальний рівень участі у робочій силі та зайнятості населення, уряд має підтримати молодь при переході від освіти до роботи, сприяти розподілу робочих та сімейних обов'язків між чоловіками та жінками, а також створити такі умови на ринку праці, аби літні люди бажали та могли продовжувати працювати.

Чинний Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» затверджує принцип сплати внесків, коли право на отримання пенсій встановлюється на основі внесків, сплачених протягом трудової діяльності. На відміну від колишньої системи, що враховувала періоди протягом яких не здійснювалася сплата внесків, за чинною системою несплата або недоплата внесків на соціальне страхування безпосередньо призведе до обмеження доступу до прав на отримання пенсії, включаючи мінімальну гарантовану пенсію. Проте, через

слабкі стимули до реєстрації, на облік у Державній службі зайнятості України стає лише кожен четвертий безробітний. Натомість, в Україні неформальна економіка та незадекларована праця є глибоко поширеним явищем. Опитування підтвердило, що значна частина українського ринку праці залишається неформальною. Лише 67% респондентів повідомили, що вся заробітна плата виплачується їм відповідно до чинного законодавства, включно зі сплатою єдиного соціального внеску; 15% респондентів отримували частину заробітку офіційно, а іншу частину — «в конверті»; ще 15 % отримували всю заробітну плату готівкою (неофіційно) [53].

Охоплення соціальним страхуванням працівників, зайнятих тимчасово, неповний робочий день та інших працівників може бути покращено за рахунок зниження законодавчих бар'єрів щодо мінімального страхового стажу, мінімального відпрацьованого робочого часу та шляхом забезпечення рівномірного охоплення різних форм зайнятості.

Пенсійне забезпечення є однією з основних гарантій матеріального забезпечення непрацездатних громадян, для яких пенсія є основним джерелом існування, і має забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму. За даними Пенсійного фонду в Україні у 2017 році було 11,9 млн. пенсіонерів, 2018 – 11,7 млн., 2019 – 10,9 млн., 2020 – 10,8 млн. Середньомісячний розмір виплат становив лише близько 3 тисяч гривень. Слід зазначити, що кількість пенсіонерів зменшується в останні роки через декілька причин, зокрема, в результаті нещодавніх пенсійних реформ, що встановлюють більш складні умови отримання пенсій (збільшення віку виходу на пенсію, збільшення страхового стажу), а також через відсутність повної статистичної інформації про пенсіонерів, які проживають на невідконтрольованих урядом територіях.

Фінансова стійкість є важливою проблемою для фінансування пенсійних виплат, що найбільш очевидно, коли пенсійні виплати фінансуються на засадах солідарності (за рахунок поточних внесків на соціальне страхування). Щоб сьогодні в Україні мати фінансово збалансовану солідарну пенсійну систему, актуарно обґрунтована ставка внеску на пенсійне страхування до ПФУ повинна

складати не менше ніж 30% заробітної плати (відповідно до формули розрахунку ставки єдиного соціального внеску (ЄСВ):

$$\text{ЄСВс (\%)} = \text{ДНк} \times \text{КЗ (\%)}$$

де:

ЄСВс – ставка єдиного соціального внеску (ЄСВ) у відсотках до заробітної плати застрахованої особи;

ДНк – коефіцієнт демографічного навантаження або коефіцієнт залежності пенсійної системи (співвідношення чисельності пенсіонерів і чисельності застрахованих платників внесків);

КЗ – коефіцієнт заміщення пенсією попереднього заробітку особи (відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати застрахованої особи, виражене у відсотках).

На відміну від солідарної пенсійної системи, у чисто накопичувальних пенсійних системах з індивідуальними пенсійними рахунками і визначеними внесками, де виплати залежать від суми сплачених внесків, отриманого інвестиційного доходу і оплати послуг фінансовим посередникам, проблем з фінансовою стійкістю немає, хоча можливі проблеми з адекватністю розмірів пенсій. Також для успішного запровадження накопичувальної пенсійної системи в Україні потрібні серйозні реформи у сфері регулювання та розвитку ринків капіталу. Передчасне запровадження 2-го рівня поставило б під загрозу додаткові пенсійні заощадження працівників та пенсіонерів, і підірвало б довіру суспільства. До того ж більшість українців – 67% (за даними опитувань) вважає, що гідний рівень життя на пенсії повинна забезпечити держава; біля 77% респондентів вважають державну пенсію основним джерелом пенсійного доходу. Серед інших джерел доходу на пенсії респонденти назвали: заробітну плату (25%); заощадження (24%); підсобне господарство (23%); і допомогу дітей (22%). На державу, як на основне джерело доходів на пенсії, сподіваються всі вікові групи респондентів [53]. Результати також свідчать, що більшість українців:

- мало знають про специфіку пенсійної системи, у тому числі про середній розмір пенсійних виплат, внесків, добровільні або обов'язкові накопичувальні пенсійні програми (2-й та 3-й рівень);
- не можуть робити або не роблять заощаджень на пенсію (через малу реальну заробітну плату/дохід);
- ненадто довіряють органам пенсійного забезпечення або фінансовим установам.

Також, як показує досвід інших країн, в накопичувальних пенсійних системах стикаються з тими ж проблемами: неформальності, ухилення від сплати внесків та низького рівня охоплення. Але наслідки цих проблем в приватній системі повністю «лягають на плечі» платників внесків (працівників та їхніх роботодавців). Отже, спочатку нормотворчі органи та соціальні партнери повинні вирішити поточні проблеми державних пенсійних систем, щоб визначитися, які форми додаткової пенсії слід впроваджувати.

Як висновок, в Україні в нинішніх умовах рекомендується перенаправлення будь-яких додаткових ресурсів до державної пенсійної системи для зменшення дефіциту та покращення адекватності пенсійних виплат. У той же час, пріоритет повинен надаватися узгодженим діям із залученням соціальних партнерів, спрямованих на вдосконалення виконання норм соціального забезпечення, підвищення дотримання збору внесків, зменшення неформальності та незадекларованої праці.

Для того щоб система соціального страхування могла забезпечити виплати в повному обсязі, вона також має сприяти економічному розвитку (підтримувати ефективність ринку праці, посилити заходи щодо стимулювання заощаджень працівників, сприяти розвитку фінансового ринку). Стійкість і адекватність системи соціального страхування залежить від того, наскільки вона підкріплена внесками, податками та заощадженнями працівників і роботодавців. Механізми фінансування, умови на ринку праці необхідно продумати таким чином, щоб досягти збалансованого співвідношення між внесками і правами на страхові виплати.

Для забезпечення економічного зростання країни і зменшення частки соціально незабезпеченого населення важливо:

- підтримувати стабільну трудову діяльність громадян, забезпечуючи належні умови для праці (своєчасна профілактика нещасних випадків та професійних захворювань);
- стимулювати до навчання протягом усього життя (можливість працювати за різним фахом як профілактика безробіття);
- сприяти можливості для працевлаштування працівників старших вікових груп (зменшення кількості пенсіонерів);
- підтримувати розвиток додаткових накопичувальних пенсійних систем з метою збільшення пенсійних доходів із різних джерел (зменшення навантаження на пенсійний фонд);
- підвищувати рівень фінансової обізнаності та соціальної відповідальності населення;
- вдосконалити законодавчу базу ;
- посилити контроль за цільовим використанням коштів фондів соціального страхування;
- розробити показники ефективності соціального страхування.

Висновки до 2 - го розділу

Аналіз фінансового механізму системи загальнообов'язкового державного пенсійного і соціального страхування в Україні показав, що наразі система соціального страхування продовжує функціонувати як розподільча система виплат з деякими ознаки страхової системи (застосування стажу та заробітку для визначення права на страхову виплату та розрахунку її розміру). Загальнодержавна система медичного страхування взагалі не запроваджена.

Збалансованість бюджетів ПФУ та Фонду соцстрахування за 2017–2020 роки досягнуто штучно, в основному шляхом залучення коштів державного бюджету на

покриття дефіциту, зміни частки розподілу ЄСВ між страховими фондами та з недотриманням існуючих підходів до планування показників бюджетів.

Основними причинами, які зумовлюють виникнення дефіцитів на рівні страхових фондів, є порушення принципів економічної залежності видатків на споживання від отриманих доходів і ВВП, високий рівень неформальної зайнятості, наявність заборгованості зі сплати ЄСВ та страхових внесків, а також складна демографічна ситуація в країні (низький рівень народжуваності, старіння населення) та скорочення чисельності застрахованих осіб (міграція працездатного населення). Усі ці тенденції негативно впливають на фінансування пенсійних і страхових виплат, а отже, вимагають пошуку нових джерел фінансових ресурсів для забезпечення збалансованості системи.

Подолання існуючих проблем та поліпшення ситуації у сфері зайнятості населення пов'язане зі здійсненням комплексу заходів щодо державного регулювання зайнятості населення, а саме:

- розширення сфери застосування праці на основі інноваційно-інвестиційного розвитку економіки;
- створення нових робочих місць;
- сприяння розвитку підприємницької ініціативи громадян;
- застосування нестандартних форм зайнятості;
- забезпечення реалізації прав і гарантій зайнятості соціально вразливих верств населення;
- удосконалення правових та економічних механізмів сприяння зайнятості громадян, які потребують соціального захисту (молоді, одиноких батьків з дітьми, людей з інвалідністю, осіб віком понад 45 років, внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій в зоні АТО);
- проведення на постійній основі інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо переваг легальних виробничих та соціально-трудова відносин для забезпечення соціального захисту працівників;
- удосконалення механізмів профілактики настання страхових випадків у працівників та запобігання їхньому безробіттю;

- поглиблення співпраці між державною службою зайнятості й виконавцями державних (регіональних) цільових програм та інвестиційних проєктів, забезпечення проведення моніторингу створення робочих місць ;
- подолання наслідків структурної диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією (моніторинг і прогнозування попиту та пропозиції робочої сили, професійна орієнтація населення та його професійне навчання відповідно до потреб розвитку економіки та соціальної сфери);
- удосконалення механізмів регулювання оплати праці та захисту прав працівників на своєчасне отримання заробітної плати у повному розмірі;
- сприяння мобільності робочої сили, реінтеграції у суспільство трудових мігрантів та внутрішньо переміщених осіб;

Отже, розв'язання проблем у сфері соціального захисту населення напряду залежать від реалізації основних засад соціально-економічної політики держави. Показники економічної активності населення – зайнятості та безробіття – перебувають у постійному взаємозв'язку та взаємозалежності з показниками загального стану економіки, зокрема з обсягами інвестицій, динамікою виробництва, доходів, податків тощо. Чим більше створюється робочих місць і чим більше вони відповідають пропозиції робочої сили, тим кращі перспективи для зростання зайнятості та зменшення соціально незахищених верств населення країни.

ВИСНОВКИ

Після проголошення незалежності в Україні почали формуватися ринкові економічні відносини. Участь держави у сфері виробництва товарів різко знизилась, і більшу частину державних фінансів стали складати вилученні частки доходів у самостійних економічних суб'єктів (підприємців, корпорацій, фізичних осіб). Все це призвело до зниження рівня життя, появи безробіття, збільшення кількості малозабезпечених осіб, що вимагало зі сторони держави здійснення відповідних заходів щодо підтримки громадян, адже основою економічного, наукового, інноваційного та ресурсного розвитку будь-якої країни є її людський потенціал. Пріоритетом політики кожного уряду має бути формування раціональної соціальної політики, яка б забезпечувала права і свободи громадян в період життєвих криз, внаслідок настання ряду соціальних ризиків, тобто функціонування ефективної системи соціального страхування.

Дослідження під час написання магістерської роботи показало, що створення системи соціального захисту населення в Україні має певні недоліки, які пов'язані з затяжним характером реформ, тривалою відсутністю економічного поживлення, одночасним зростанням бідності переважної частини населення та соціальної поляризації в суспільстві при глибокій кризі державного управління та державних фінансів.

Сьогодні соціальне страхування передбачає такі важливі види фінансової підтримки громадян, як: грошові виплати, компенсація, витрати на лікування, реабілітацію, перепідготовку та перекваліфікацію, а також профілактику захворювань та нещасних випадків на виробництві.

В Україні система державного соціального страхування складається з: пенсійного страхування, страхування на випадок безробіття, страхування з тимчасової втрати працездатності та від нещасного випадку на виробництві. Окрім державного (обов'язкового) існує також недержавне (добровільне) соціальне страхування через недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та банки (шляхом

відкриття пенсійних рахунків). Основою функціонування загальнообов'язкового державного соціального страхування є фінансові ресурси, які акумулюються у відповідних фондах, а саме: Пенсійному фонді України, Фонді соціального страхування та Фонді соціального страхування на випадок безробіття.

Фінансовий механізм соціального страхування є основною складовою частиною економічного механізму соціального страхування, і полягає у зваженому регулюванні рухом відповідних фінансових ресурсів від страхувальників до страховиків (у вигляді страхових внесків) і від страховиків до страхувальників (у вигляді страхових виплат). Для його успішного функціонування важливо використовувати такі фінансові методи як: планування, прогнозування, формування бюджету фондів, оперативне управління, перерозподіл, регулювання, цільове використання коштів, контроль та нагляд. А також дотримуватись нормативно-правових законів.

Фінансування соціальної сфери наразі залишається основним пріоритетом державних видатків в Україні. Але, як показав аналіз роботи фондів соціального страхування, не зважаючи на те, що номінальні обсяги асигнувань на соціальні цілі з кожним роком зростають, основні соціальні індикатори в країні не засвідчують однозначно позитивної динаміки. Це говорить про недосконалість сучасного механізму фінансового забезпечення соціальної сфери, існування недоліків з адмініструванням коштів та управлінням бюджетними ресурсами. Основними факторами, що негативно впливають на функціонування системи соціального страхування в Україні є:

- системне порушення принципу економічної залежності видатків на споживання від отриманих доходів і ВВП;
- дисбаланс доходів і видатків Фондів через значний рівень тіньової економіки та тінізації виплат заробітної плати працівникам;
- скорочення кількості застрахованих осіб і страхувальників (трудова міграція);
- складна демографічна ситуація;
- недоодержання власних доходів внаслідок великої кількості пільг за страховими внесками.

З метою зменшення тінізації економіки важливо:

- забезпечити прозорість та підконтрольність публічних фінансів;
- підвищити ефективність заходів фіскальних органів (виховання податкової культури та податкової дисципліни платників податків, посилення відповідальності за ухилення від сплати податків, за недотримання норм трудового законодавства);
- сприяти легалізації зайнятості.

Щодо стратегічних напрямів розвитку соціального страхування в системі державного соціального захисту актуальними є :

- вдосконалення пенсійної системи (зміцнення солідарної пенсійної системи, запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування, сприяння розвитку недержавного пенсійного забезпечення);
- запровадження медичного страхування (що дасть змогу створити комплексну систему медико-соціального забезпечення та зменшити навантаження на фонди соціального страхування);
- розвиток фінансового ринку та його інструментів (з метою захисту пенсійних заощаджень громадян від втрати та знецінення, зміцнення довіри до недержавних пенсійних фондів);
- поєднання традиційного розподільного механізму фінансування за рахунок поточних внесків роботодавців та працівників з накопичувально-інвестиційним механізмом акумулювання коштів.

Для збалансування бюджету державного соціального страхування важливо удосконалити управління фінансовими ресурсами фондів соціального страхування – підвищення контролю за їх використанням, формування резерву фондів, перегляд джерел та розмірів фінансування поточних витрат на утримання апарату управління фондів.

Формування бюджетів фондів здійснюється за рахунок податкових надходжень, тому розвиток ринку праці та створення належних умов для трудової діяльності є фундаментальним завданням Уряду. Вирішення цього завдання є можливим шляхом:

- розвитку як великих підприємств, так і середнього та малого бізнесу (збереження існуючих та створення нових робочих місць на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності);
- підтримки самостійної зайнятості населення (розвиток підприємницької діяльності, стимулювання навчання впродовж усього життя);
- підтримки громадян, які не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці;
- профілактики та запобігання масового звільнення працівників;
- профілактики та запобігання настанню страхових випадків (нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань).

Отже, в умовах економічної нестабільності та зростання числа осіб, що потребують державної допомоги, фінансування соціальної сфери залишається актуальною проблемою, для вирішення якої доцільно залучати не лише державу, а й пересічних громадян та господарюючі структури. Удосконалення фінансового механізму соціального страхування повинно базуватись на поліпшенні демографічної ситуації, зростанні чисельності економічно зайнятого населення та розвитку системи заохочення роботодавців поліпшувати умови праці. Лише комплексне впровадження окреслених заходів дозволить досягти підвищення ефективності фінансування соціальної сфери та поліпшення якості життя населення як основної мети реалізації соціально-економічної політики держави.

Вищенаведені пропозиції відповідають заходам гармонізації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС в галузі соціального страхування. Вказані заходи потребують суттєвого реформування чинної законодавчо-нормативної бази з питань соціального страхування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: офіц. текст. Київ : Алерта, 2018. 80 с.
2. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР. Дата оновлення: 14.08.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. Дата оновлення: 14.08.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 2.03.2000 № 1533-III. Дата оновлення: 14.08.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
5. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9.07.2003 № 1058-IV Дата оновлення: 01.12.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
6. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 9.07.2003 №1057-IV Дата оновлення: 01.07.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
7. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 8.07.2011 № 3668-VI Дата оновлення: 19.12.2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
8. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 8.07.2010 № 2464-VI Дата оновлення: 21.11.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
9. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.11. 2012 № 5492-VI Дата оновлення: 01.12.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
10. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: Закон України від 16.11.2000 № 2109-III Дата

- оновлення: 01.12.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
11. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю: Закон України від 18.05.2004 № 1727-IV Дата оновлення: 27.06.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
 12. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII Дата оновлення: 01.01.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
 13. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII Дата оновлення: 15.12.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
 14. Про затвердження пропорцій розподілу єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Постанова КМУ від 26.11.2014 № 675 Дата оновлення: 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
 15. Про проект Концепції соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993 № 3758-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
 16. Про затвердження Порядку надання допомоги з безробіття, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітними підприємницької діяльності: Наказ від 06.04.2020 № 624 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
 17. Про затвердження Порядку виплати одноразової грошової допомоги членам сімей осіб, смерть яких пов'язана з участю у масових акціях громадського протесту, що відбулися у період з 21 листопада 2013 року по 21 лютого 2014 року: Наказ від 06.05.2014 № 275 URL: <http://search.ligazakon.ua>
 18. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів при наданні соціальної послуги паліативного догляду вдома невиліковно хворим: Наказ від 23.05.2014 р №317/353 <https://zakon.rada.gov.ua>
 19. Про затвердження Порядку професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних: Наказ від 31.05.2013 №318/655 Дата оновлення: 07.11.2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
 20. Про затвердження вимог до технічного забезпечення та інформаційних систем для ведення персоніфікованого обліку учасників недержавного

пенсійного фонду: Розпорядження від 22.06.2004 р. № 1101 Дата оновлення: 03.11.2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

21. Статут Фонду соціального страхування України від 08.02.2017 р. № 12 URL: <http://komspip.rada.gov.ua>
22. Про затвердження Звіту про результати діяльності Фонду соціального страхування України за 2017 рік: Постанова ФССУ № 6 від 19.07.2018 URL: <http://www.fssu.gov.ua>
23. Про затвердження Звіту про виконання бюджету Фонду соціального страхування України за 2017 рік: Постанова ФССУ № 7 від 19.07.2017 URL: <http://www.fssu.gov.ua>
24. Про затвердження Звіту про виконання бюджету Фонду соціального страхування України за 2018 рік: Постанова ФССУ №19 від 02.10.2020 URL: <http://www.fssu.gov.ua>
25. Про затвердження Звіту про результати діяльності Фонду соціального страхування України за 2018 рік: Постанова ФССУ №20 від 02.10.2020 URL: <http://www.fssu.gov.ua>
26. Про затвердження Звіту про виконання бюджету Фонду соціального страхування України за 2019 рік: Постанова ФССУ №21 від 02.10.2020 URL: <http://www.fssu.gov.ua>
27. Про затвердження Звіту про результати діяльності Фонду соціального страхування України за 2019 рік: Постанова ФССУ №22 від 02.10.2020 URL: <http://www.fssu.gov.ua>
28. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2017 рік: Постанова ПФУ від 21.02.2018 № 4-1 URL: <https://www.pfu.gov.ua>
29. Звіт про роботу Пенсійного фонду України у 2017 році, бюджет, пріоритети діяльності та План роботи Фонду на 2018 рік від 3.03.2018 URL: <https://www.pfu.gov.ua>
30. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2018 рік: Постанова ПФУ від 22.02.2019 № 1-1 URL: <https://www.pfu.gov.ua>
31. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2018

- році від 28.03.2019 URL:<https://www.pfu.gov.ua>
32. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2019 рік:
Постанова ПФУ від 24.02.2020 № 1-1 URL: <https://www.pfu.gov.ua>
33. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2019 році від 9.03.2020 URL:<https://www.pfu.gov.ua>
34. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2020 рік:
Постанова ПФУ від 18.02.2021 № 6-1 URL: <https://www.pfu.gov.ua>
35. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2020 році від 16.03.2021 URL:<https://www.pfu.gov.ua>
36. Про затвердження Звіту про результати діяльності Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за 2017рік: Постанова ФБ від 12.09.2018 №173 URL:
<https://www.dcz.gov.ua>
37. Про затвердження Звіту про виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на 2017 рік: Постанова ФБ від 12.09.2018 №174 URL:
<https://www.dcz.gov.ua>
38. Про затвердження Звіту про результати діяльності Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за 2018 рік: Постанова ФБ від 17.04.2019 №195 URL:
<https://www.dcz.gov.ua>
39. Про затвердження Звіту про виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на 2018 рік: Постанова ФБ від 17.04.2019 №196 URL:
<https://www.dcz.gov.ua>
40. Про затвердження Звіту про результати діяльності Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за 2019 рік: Постанова ФБ від 31.08.2020 №222 URL:
<https://www.dcz.gov.ua>
41. Про затвердження Звіту про виконання бюджету Фонду

загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на 2019 рік: Постанова ФБ від 31.08.2020 №223 URL: <https://www.dcz.gov.ua>

42. Про затвердження Звіту про результати діяльності Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за 2020 рік: Постанова ФБ від 28.05.2021 №12 URL: <https://www.dcz.gov.ua>

43. Про затвердження Звіту про виконання бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття на 2020 рік: Постанова ФБ від 28.05.2021 №13 URL: <https://www.dcz.gov.ua>

44. Аудиторський звіт за результатами державного фінансового аудиту Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за період з 01 січня 2017 року по 31 серпня 2020 року: Звіт ДАСУ від 11.12.20 № 04-24/6 URL: <https://dasu.gov.ua>

45. Звіт про результати аналізу системи загальнообов'язкового державного пенсійного і соціального страхування та соціального захисту населення. *Розрахункова палата: Звіти Розрахункової палати.* 2021 №.15–4. URL: <https://rp.gov.ua>

46. Про мінімальні норми соціального забезпечення: Конвенція від 16.03.2016 № 102 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

47. Азаренкова Г.М., Борисенко І.І. Фінанси : Практикум : навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 279 с.

48. Алпатова Г. У истоков социального государства: У. Беверидж . *Вестник Пермского университета.* 2009. No 1 (8). С. 92–97.

49. Бабич Л. М., Васечко Л. І. Оптимізаційна модель фінансового механізму соціального страхування України. *Актуальні проблеми економіки.* 2009. №1. (91)

50. Базилевич В. Д. Державні фінанси: навч. посіб. Київ: Атіка, 2002.368 с.

51. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки. Київ: Либідь, 2000. – 654 с.
52. Васечко Л. Структурні компоненти фінансового механізму соціального страхування. *Вісник КНУТД*. 2011. № 4. С. 139 – 144.
53. Громадська думка, пенсійна реформа та ставлення до пенсії в Україні: проект USAID «Трансформація фінансового сектору»/ Горюк Н. Яценко В. Київ 2018. С. 65
54. Дерєга В.В. Соціальна і гуманітарна політика: навч. посіб. Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили, 2012. 178 с.
55. Друкер П. Ф. Виклики для менеджменту ХХІ століття / Пер. з англ. Т. Літенської. Київ: КМ-БУКС, 2020. 240 с.
56. Друкер П. Классические работы по менеджменту / Пер. с англ. М.: Альпина Паблишер, 2019. С. 218
57. Зінченко О. І. Концепція оптимізації фінансового механізму соціального страхування в Україні. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2013. № 20. С.192 – 195.
58. Иваницкий В. П. Формирование и развитие финансового механизма на основе распределения денежных накоплений промышленности. Иркутск: ИУ, 1984. 135 с.
59. Кириленко О.П. та ін. Фінансові важелі подолання бідності в Україні: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2010. 432
60. Кириленко В. Складові елементи структури фінансового механізму державного управління. *Наука молода*. 2008. № 9. С. 23 –30.
61. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. 2-е вид., перероб. та доп. Київ: ЦУЛ, 2002. 495 с.
62. Конопліна Ю. С. Система соціального страхування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. Суми: Університетська книга, 2022. 264 с.
63. Кропельницька С. О. Соціальне страхування: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: ЦУЛ, 2013. 336 с.

64. Майбутнє пенсійної системи України: адекватність, охоплення та стійкість / МОП, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Будапешт. 2019 С.90
65. Насібова О. В. Фінансування видатків на соціальний захист громадян з державних цільових фондів. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. №2. С. 198-204.
66. Надточій Б. Соціальне страхування в контексті історії. *Соціальний захист*. 2003. № 2 (3).
67. Пенсійна система: підручник / за ред. В.І. Грушка та ін. 4-те вид. перероб. та доп. Київ, 2019. 512 с
68. Плетенецька С.М. Особливості управління фінансовими ресурсами суб'єктами економічної діяльності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк 18 лют. 2020 р. С. 219-222.
69. Плетенецька С.М. Діяльність позабюджетних цільових фондів України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вчені записки Університету економіки та права "КРОК"*. 2008. № 18. С. 25-36.
70. Плиса В. Й. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні: навч. посіб. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 160с.
71. Правдюк Н. Л. Управління фінансовою безпекою підприємств: обліково-аналітичний аспект: монографія . Київ: ЦУЛ, 2019. 224 с.
72. Серватинська І.М. Фінансове забезпечення функціонування державних фондів соціального страхування: дис. ... канд. екон. наук: 336.5:369 (043) Черкаси, 2016. 282
73. Скулиш Ю. І. Сучасні проблеми та пріоритети бюджетного забезпечення соціальних видатків в Україні. *Агросвіт* № 21, 2011. С. 33-36
74. Соціальне страхування : підручник / за ред. О. П. Кириленко, В. С. Толуб'яка. Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2016. 516 с.
75. Соціальне забезпечення для всіх: Розбудова мінімальних рівнів соціального захисту та всеосяжних систем соціального забезпечення: узагальнений виклад. *Стратегія Міжнародної організації праці* URL: <https://www.ilo.org>

76. Соціальний захист населення України у 2020 році. *Статистичний збірник*. Державна Служба Статистики України. Київ. 2021 С.122
77. Телічко Н.А. Розвиток та оптимізація фінансового механізму соціального страхування в Україні . *Економічний вісник Донбасу*. 2014. № 1(35). С. 104-109.
78. Фінанси: підручник / Грушко В.І. та ін. Київ: Ліра-К, 2019. 600 с.
79. Фінанси: навч.-метод. посіб. Романенко О. Р. та ін. та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2003. 387 с.
80. Шваб К. Четверта промислова революція: Формуючи четверту промислову революцію. Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 416 с.

ДОДАТКИ

Зведена інформація показників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за 2017-2020 роки

(тис.грн.)

Назва показника	2017	2018	2019	2020
Загальна сума доходу (з/пл., грошове забезпечення тощо)	864 174 573,35	1 067 875 927,73	1 288 300 410,84	1 376 494 655,85
Загальна сума доходу, на який нараховується ЄСВ (в межах макс. величини бази нарахування)	829 074 429,87	1 037 067 126,08	1 238 293 234,64	1 327 763 177,26
Нарахована сума ЄСВ	178 832 516,31	219 990 008,13	266 764 163,73	285 731 925,36
Утримана сума ЄСВ із з/пл	0,0	0,00	0,00	0,00
Надходження страхових коштів (у т.ч. пеня, штраф тощо)	180 805 179,84	228 024 975,22	273 480 015,92	294 381 431,78
Перераховані страхові кошти:				
Пенсійному фонду України	154 300 701,37	196 854 722,05	236 262 021,75	254 509 292,02
Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття	9 848 272,17	11 581 023,71	12 273 465,20	13 710 356,54
Фонд соціального страхування	16 656 206,30	19 589 229,46	24 944 528,97	26 161 783,22
Залишок страхових коштів неперерахованих на кінець звітного періоду	0,0	0,00	0,00	0,00
Сума недоїмки із сплати ЄСВ на кінець звітного періоду	7 771 849,58	13 639 093,39	16 880 116,89	19 227 667,95
Сума заборгованості із сплати пені та штрафів на кінець звітного періоду	858 473,44	1 577 411,06	1 622 743,54	1 447 872,36
Розстрочені суми єдиного внеску	21 507,91	91 805,33	180 178,52	225,93
Кількість платників на кінець звітного періоду (юр. та фіз. особи), осіб	4 185 799	4 472 341	4 739 124	3 389 443
Середньооблікова чисельність працівників на кінець звітного періоду, одиниць	10 466 737	10 711 951	10 615 036	10 208 562
Кількість боржників на кінець звітного періоду, одиниць	464 934	755 817	748 343	778 487

Джерело: Складено автором за даними Управління соціального страхування і пенсійного забезпечення

Середній розмір пенсії та кількість пенсіонерів усіх категорій

Роки	Станом на	Середній розмір призначеної місячної пенсії							Кількість пенсіонерів, осіб
		Усього, грн	у тому числі						
			за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	соціальні	довічне грошове утримання суддів у відставці	
2010	01.01	1032,63	1039,57	884,55	807,94	1676,30	620,58	5883,68	13721107
	01.04	1038,88	1045,17	890,57	820,40	1684,03	621,13	5924,11	13712811
	01.07	1103,56	1107,76	968,76	894,55	1712,35	702,92	5962,57	13671157
	01.10	1123,58	1126,55	995,04	921,97	1718,40	717,56	6013,83	13672860
2015	01.01	1581,54	1572,98	1432,11	1433,10	2244,32	976,99	16302,18	12147189
	01.04	1594,26	1585,75	1432,08	1496,81	2236,73	977,27	16331,93	12338593
	01.07	1601,75	1591,57	1432,06	1540,61	2240,20	977,45	16479,94	12251570
	01.10	1691,55	1687,15	1497,93	1643,79	2284,21	1045,70	16633,69	12275138
2016	01.01	1699,51	1690,34	1545,15	1640,32	2282,41	1098,97	16770,79	12296502
	01.04	1703,43	1694,59	1545,79	1638,26	2294,38	1099,27	16972,73	12233970
	01.07	1738,85	1725,73	1595,71	1699,00	2318,62	1154,08	17338,52	11964635
	01.10	1745,54	1731,12	1597,89	1709,05	2331,19	1154,41	20841,00	11956214
2017	01.01	1828,31	1808,93	1705,88	1803,01	2384,93	1268,56	22022,06	11956198
	01.04	1832,45	1812,06	1705,91	1797,83	2401,83	1269,00	24158,78	11795566
	01.07	1886,78	1863,17	1769,89	1892,24	2432,08	1332,73	24462,49	11722656
	01.10	2447,95	2523,08	1982,31	2355,15	2559,86	1341,21	24595,28	11766808
2018	01.01	2479,15	2256,68	2000,92	2368,04	2595,16	1450,56	24722,37	11725370
	01.04	2517,82	2569,90	2048,37	2378,75	2995,73	1452,47	25744,35	11566389
	01.07	2562,40	2578,96	2056,59	2445,02	3602,61	1456,22	25432,48	11441387
	01.10	2576,89	2587,44	2099,67	2472,48	3619,50	1454,92	27041,20	11437630
2019	01.01	2645,66	2648,24	2118,58	2491,45	3970,58	1499,59	28702,37	11470405
	01.04	2899,04	2942,87	2221,38	2649,18	4051,35	1501,24	44316,06	11389949
	01.07	3005,96	3009,11	2546,74	2852,56	4123,57	1570,91	45305,28	11349912
	01.10	3019,62	3016,46	2593,63	2873,37	4150,19	1570,26	45578,47	11349187
2020	01.01	3082,98	3064,77	2641,07	2916,51	4500,49	1644,25	45874,24	11334730
	01.04	3170,14	3166,53	2663,80	2983,27	4554,17	1655,76	49844,23	11268327
	01.07	3393,54	3413,73	2809,43	3218,76	4642,99	1729,53	51171,77	11241834
	01.10	3410,60	3430,28	2814,54	3243,56	4682,46	1729,19	52420,25	11219396
2021	01.01	3507,51	3538,97	2859,48	3249,94	4763,29	1786,06	67961,39	11130954

Джерело:[76]

Кількість громадян, які перебували у складних життєвих обставинах і
потребували надання соціальних послуг протягом 2020 року

	Громадяни, які були виявлені та перебували на обліку у зв'язку зі складними життєвими обставинами	З них потребували надання послуг у відділеннях					
		соціаль- ної допо- моги вдома	спеціа- лізова- них ²	денного пере- бування	стаціо- нарного догляду	органі- зації надання адресної натураль- ної та грошової допомоги	в інших підроз- ділах суб'єктів, що надають соціальні послуги ³
Усього	1162025	382858	841	257746	9535	401960	109085
з них – жінки	825606	284201	474	188806	5600	279344	67181
Із загальної кількості – проживають у сільській місцевості	614111	225168	–	119624	7654	209314	52351
Із загальної кількості – за категоріями користувачів							
особи віком 80 років і старші	302499	159151	169	44357	3476	80725	14621
особи з V групою рухової активності	24179	13679	122	1502	2399	4112	2365
громадяни похилого віку	912218	328324	249	220454	7525	296258	59408
особи з інвалідністю	211803	64891	680	44607	2358	75975	23292
хворі працездатного віку (до встановлення їм групи інвалідності)	1556	242	–	145	46	503	620
громадяни похилого віку, особи з інвалідністю, хворі, що не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу	538320	265022	790	83400	6829	162012	20267
громадяни похилого віку, особи з інвалідністю, хворі, що проживають самотньо і мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу	465489	100628	49	151182	1781	165734	46115
інші громадяни	33197	1325	2	1225	40	16620	13985
Із загальної кількості – за статусом ветерани війни, у тому числі особи з інвалідністю внаслідок війни	114177	61434	48	14755	1160	29950	6830
члени сімей учасників АТО та/або ООС	7003	650	–	1227	11	3203	1912
внутрішньо переміщені особи	7429	956	2	1391	48	4148	884
біженці	50	–	–	1	1	1	47
ветерани праці	278579	104685	179	76979	1419	83829	11488
постраждалі внаслідок аварії на ЧАЕС	35037	14219	8	4922	493	11948	3447
жертви торгівлі людьми	126	37	–	–	24	1	64
інші категорії	340653	103250	611	69880	2835	127940	36137

¹ За даними Міністерства соціальної політики України.

² До спеціалізованих відділень відносяться відділення паліативного догляду вдома та відділення соціальної допомоги вдома для осіб з інвалідністю з психічними захворюваннями.

³ До суб'єктів, що надають соціальні послуги, відносяться територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), центри надання соціальних послуг, структурні підрозділи з питань надання соціальних послуг виконавчого органу об'єднаної територіальної громади та їх відділення і підрозділи.

Середній розмір пенсії пенсіонерів, відповідно до нормативно-правових актів за категоріями

	Усього за категоріями	У тому числі					
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	соці-альні	довічне грошове утримання суддів у відставці
Усього	3507,51	3538,97	2859,48	3249,90	4763,29	1786,06	67961,00
у тому числі отримують пенсії відповідно до законів та інших нормативно-правових актів:							
до ЗУ "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування"	3335,99	3529,92	2367,74	2870,68	2886,14	–	–
до ЗУ "Про пенсійне забезпечення"	1787,30	–	1822,02	2832,70	–	1786,06	–
до ЗУ "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" щодо осіб рядового складу	6522,69	–	7363,31	5137,77	–	–	–
до ЗУ "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб" щодо осіб офіцерського складу	5583,21	–	7767,44	4406,55	5619,56	–	–
до ЗУ "Про державну службу"	5332,62	5464,12	4829,68	4519,04	–	–	–
до ЗУ "Про статус народного депутата України"	16185,49	16971,89	15844,00	12301,59	–	–	–
до постанови ВРУ "Про затвердження Положення про помічника-консультанта народного депутата"	4349,57	4349,57	–	–	–	–	–
до ЗУ "Про дипломатичну службу"	–	–	–	–	–	–	–
до ЗУ "Про Національний банк України"	10168,44	10415,88	8690,00	6328,57	–	–	–
до ЗУ "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів"	4695,10	4817,08	4494,29	3903,31	–	–	–
до ЗУ "Про службу в органах місцевого самоврядування"	3668,44	3666,02	3996,97	3238,16	–	–	–
до Митного кодексу України	6058,68	6021,97	6317,64	2100,00	–	–	–
до ЗУ "Про наукову і науково-технічну діяльність"	3812,18	3852,72	3513,45	2918,75	–	–	–
до ЗУ "Про прокуратуру"	15354,38	–	16021,67	7769,34	16199,86	–	–
до ЗУ "Про судоустрій та статус суддів"	67869,91	27412,50	–	–	–	–	67961,39
до ЗУ "Про судову експертизу"	4761,54	4761,54	–	–	–	–	–
до ЗУ "Про Кабінет Міністрів України"	15386,54	15935,90	–	13738,46	–	–	–
до ЗУ "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи"	6265,84	–	6344,22	5537,96	–	–	–

Джерело:[76]

Показники державних соціальних стандартів та гарантій (2000-2020 роки)

	2000	2005	2010	2015	2019	2020
Прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць, грн			з 01.12.10	з 01.09.15	з 01.12.19	з 01.12.20
	270	423	875	1330	2027	2189
на дітей віком до 6 років	241	376	799	1167	1779	1921
дітей віком від 6 до 18 років	297	468	957	1455	2218	2395
працевдатних осіб	288	457	922	1378	2102	2270
осіб, які втратили працевдатність	217	332	734	1074	1638	1769
Мінімальна заробітна плата, грн	з 01.04.00	з 01.01.05	з 01.01.10	з 01.09.15	з 01.01.19	з 01.01.20
	90	262	869	1378	4173	4723
	з 01.07.00	з 01.04.05	з 01.04.10			з 01.09.20
	118	290	884			5000
		з 01.07.05	з 01.07.10			
		310	888			
		з 01.09.05	з 01.10.10			
		332	907			
			з 01.12.10			
			922			
Мінімальна пенсія за віком, грн	до 01.12.00	з 01.01.05	з 01.01.10	з 01.09.15	з 01.12.19	з 01.12.20
	46	332	695	1074	1638	1769
	з 01.12.00		з 01.04.10			
	55		706			
			з 01.07.10			
			709			
			з 01.10.10			
			723			
			з 01.12.10			
			734			

Джерело:[76]